

Orgaanhandel en mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering

Een verkennend onderzoek naar de betrokkenheid van Nederland en Europa

Orgaanhandel en mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering

Een verkennend onderzoek naar de betrokkenheid van Nederland en Europa

Jessica de Jong

Uitgave

Politie

Landelijke Eenheid

Dienst Landelijke Informatieorganisatie

Postbus 3016

2700 KX Zoetermeer

Colofon

Tekst Jessica de Jong

Eindredactie Irene Spijker

Woerden, december 2014

Copyright © 2014 – DLIO Woerden

Behoudens de door de wet gestelde uitzonderingen, alsmede behoudens voor zover in deze uitgave nadrukkelijk anders is aangegeven, mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd en/of openbaar worden gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Politie.

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de auteur(s), redactie en de Politie geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Voorwoord

Smoezelige hotellobby's en artsen met een bedenkelijke moraal. In de documentaire uit 2013 waarin journalisten van het tv-programma *Brandpunt* op zoek gaan naar de mogelijkheden om een nier in het buitenland te kopen, komen alle clichébeelden langs die we al kenden. Het verkrijgen van inzicht in de wereldwijde orgaanhandel is helaas maar al te vaak afhankelijk van de verborgen camera. Het onderzoek dat in het kader van het onderhavige kennisdocument is uitgevoerd en de inspanningen die de laatste jaren door het HOTT-project zijn ondernomen, juich ik daarom zeer toe.

Beetje bij beetje krijgen we zicht op de relatie tussen Nederland en orgaanhandel en mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering. Dit kennisdocument levert daaraan een belangrijke bijdrage door de signalen die de afgelopen jaren uit verschillende bronnen zijn binnengekomen te bundelen. Samen met recent onderzoek van het Erasmus MC, waaruit blijkt dat een groot deel van de ondervraagde transplantatieprofessionals in aanraking is gekomen met nierpatiënten die voor een transplantatie naar het buitenland reisden, maakt dit document duidelijk dat orgaanhandel geen 'ver-van-mijn-bedshow' is.

De duidelijke relatie met Nederland vereist in eerste instantie bewustwording – publieke bewustwording, maar ook bewustwording bij medische professionals en de overheid. Het is belangrijk dat binnen de opsporing kennis aanwezig is over orgaanhandel en daaraan gerelateerde mensenhandel. De bundeling van kennis in dit document kan bijdragen aan het inzicht dat nodig is om binnen de opsporingsketen de juiste beslissingen te nemen. En om met de juiste bagage onderzoeken te starten.

De Nederlandse politie kan dit niet alleen. Het grensoverschrijdende karakter van deze onderwerpen maakt dat onderzoeken alleen adequaat kunnen worden opgepakt als sprake is van internationale samenwerking, van 'een georganiseerde overheid tegen georganiseerde criminaliteit'. Wat geruststellend is, is dat de formele structuur om deze samenwerking op te bouwen aanwezig is. Het bestaan van Interpol, Europol en Eurojust moet worden gezien als een aansporing om – naast onderzoeken naar andere vormen van mensenhandel – óók onderzoeken naar mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering op te zetten.

Een experimentele opsporingshouding kan daarbij niet worden gemist. Ik hoop daarom van harte dat dit document breed in de organisatie ter harte zal worden genomen. De ernst van de misdrijven en de grove mensenrechtenschendingen die daarmee gepaard gaan, rechtvaardigen dit.

C.E. Dettmeijer-Vermeulen

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen

Dankwoord

Dit kennisdocument had niet gerealiseerd kunnen worden zonder de informatie die beschikbaar is gesteld door het Expertisecentrum Mensenhandel en Mensensmokkel (EMM), de Koninklijke Marechaussee (KMar), de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND), het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA), het Coördinatiecentrum Mensenhandel (CoMensha), de Belastingdienst, de Douane, Meld Misdaad Anoniem (MMA) en – voor wat betreft de Nederlandse bevindingen van het HOTT-project – het Erasmus Medisch Centrum, waarvoor dank. Daarnaast worden de volgende personen bedankt voor het becommentariëren van eerdere versies van deze rapportage: Frederike Ambagtsheer (coördinator HOTT-project), Rutger Rienks, Lonneke van Hout en Ewout Stoffers (Landelijke Eenheid), Luuk Esser (Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen) en Michael Bos (oud-medewerker Gezondheidsraad en Stichting Eurotransplant).

Inhoud

1. Introductie.....	11
1.1. Inleiding	11
1.2. Begripsbepalingen	12
1.3. Methodologie.....	13
1.4. Juridisch en ethisch kader.....	14
1.5. Achtergrondsheets	16
2. Orgaanhandel.....	21
2.1. Orgaanhandel in Nederland	21
2.2. Orgaanhandel in Europa	23
2.3. Transplantatietoerisme vanuit Nederland	24
2.4. Transplantatietoerisme vanuit Europa	29
3. Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering	31
3.1. Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering in Nederland	31
3.2. Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering via Nederland.....	35
3.3. Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering in Europa	36
4. Conclusies en aanbevelingen	41
Geraadpleegde bronnen	43
Bijlage. Wetsartikelen	51

1. Introductie

1.1. Inleiding

De handel in organen en in personen met het oogmerk van orgaanverwijdering is lange tijd onderwerp van geruchten en onbevestigde berichten geweest. Sinds de jaren tachtig, en dan voornamelijk in de laatste vijftien jaar, hebben journalisten en wetenschappers echter situaties gedocumenteerd waaruit blijkt dat deze vorm van handel een fenomeen is dat zich op elk continent voordoet met betrokkenheid van zowel ontwikkelde landen als ontwikkelingslanden. Hoewel betrouwbare gegevens over de precieze omvang ontbreken (Council of Europe & United Nations, 2009), is wereldwijd sprake van een groeiend aantal opsporingsonderzoeken en vervolgingen voor de handel in personen voor orgaanverwijdering en daaraan gerelateerde misdrijven. Deze onderzoeken beginnen meer licht te werpen op dit fenomeen en op de uitdagingen voor de verantwoordelijke autoriteiten (OSCE, 2013).

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de betrokkenheid van Nederland bij de handel in organen en mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering. Op het eerste gezicht waren hier ook nauwelijks aanwijzingen voor. Zo hebben Van der Leun en Vervoorn in 2004 geconcludeerd dat orgaanhandel in Nederland zo goed als non-existent lijkt (Van der Leun & Vervoorn, 2004). Dit is in 2006 bevestigd door het College van procureurs-generaal in de *Aanwijzing Mensenhandel* (College van procureurs-generaal, 2006). In 2007 heeft ook de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (verder aangeduid als 'Nationaal Rapporteur') gesteld dat commerciële orgaantransplantaties ten behoeve van Nederlandse patiënten niet of zeer zelden voorkomen (Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (hierna: BNRM), 2007). Op basis van cijfers van de Stichting Eurotransplant¹ en de Nederlandse Transplantatie Stichting (NTS)² over het aantal Nederlanders dat voor een orgaantransplantatie naar het buitenland is gereisd (ook wel 'orgaan-' of 'transplantatietoerisme'³ genoemd),⁴ stelt de Nationaal Rapporteur in 2012 opnieuw dat gevallen van orgaanhandel met betrekking tot Nederland nauwelijks bekend zijn.⁵ Dit geldt ook voor mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering; de Nationaal Rapporteur heeft in 2012 melding gemaakt van vijf mogelijke gevallen sinds 2005 (BNRM, 2012), het jaar waarin de strafbaarstelling van mensenhandel is uitgebreid met orgaanverwijdering (artikel 273f Wetboek van Strafrecht).

Gezien de lange wachtlijst en de gemiddelde wachttijd van drie tot vijf jaar voor een postmortale donornier is het echter niet ondenkbaar dat de handel in organen en in personen die voor orgaanverwijdering worden uitgebuit met betrekking tot Nederland vaker voorkomt dan bekend is. Het tekort aan beschikbare organen leidt ertoe dat alleen al in Nederland jaarlijks ongeveer tweehonderd patiënten sterven doordat

¹ Stichting Eurotransplant voert voor zeven landen de toewijzing van organen van overleden donoren uit: Nederland, België, Luxemburg, Duitsland, Oostenrijk, Slovenië en Kroatië. Ieder land heeft zijn eigen nationale wachtlijst en patiënten uit Eurotransplantlanden mogen op maar één wachtlijst staan (Brief van de minister van VWS: *Kamerstukken II 2008/09*, 28 140, nr. 62).

² De Nederlandse Transplantatie Stichting is een dienstverlenende non-profitorganisatie voor de transplantatiecentra en ziekenhuizen in Nederland en geeft informatie aan het Nederlandse publiek over weefsel- en orgaandonatie (www.transplantatiestichting.nl).

³ Deze termen zijn omstrede, omdat ze geen rekening houden met de wanhopige motieven van de patiënten en nalaten ethische issues te reflecteren (Shimazono, 2007).

⁴ In 2010 heeft de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) navraag gedaan bij de Stichting Eurotransplant naar de reden van uitstroom op de wachtlijsten voor orgaantransplantatie. Indien een persoon om onduidelijke redenen van de wachtlijst verdwijnt, zou dit een aanwijzing kunnen zijn voor het ondergaan van een transplantatie met mogelijke misstanden. In het jaar 2010 is 'transplantatie buiten een Eurotransplantland' twee keer als reden voor uitstroom opgegeven. Aangezien de mogelijkheid bestaat dat de werkelijke reden van uitstroom niet bekend is, heeft de minister ook de NTS geraadpleegd. De NTS heeft in 2008 bij de acht Nederlandse niertransplantatiecentra navraag gedaan naar het aantal Nederlanders dat naar het buitenland is gereisd voor een transplantatie. Van 2005 tot 2007 zijn vijf gevallen gemeld (BNRM, 2012).

⁵ In 2012 heeft de Nationaal Rapporteur wel een aanbeveling gedaan om opnieuw onderzoek te doen naar personen die om onduidelijke redenen van de wachtlijst verdwijnen. Eind 2012 heeft de NTS aan de minister van VWS voorgesteld om aan de hand van de Nederlandse resultaten van het HOTT-project (zie tekstbox 1 in paragraaf 1.3) meer inzicht te krijgen in 'verdachte' ontwikkelingen ten aanzien van orgaandonatie, en daarnaast heeft de NTS voorgesteld om samen met Stichting Eurotransplant nader te onderzoeken waarom patiënten zonder duidelijke reden van de wachtlijst verdwijnen (*Aanhangsel Handelingen II 2012/13*, nr. 2334). Bij navraag naar de status van dit onderzoek heeft de NTS aangegeven de resultaten van het HOTT-project af te wachten (persoonlijke communicatie, augustus 2014).

zij te lang op een donornier moeten wachten.⁶ Het gevolg is dat patiënten via familierelaties en internet op zoek gaan naar een donornier, in eigen land of in het buitenland. Journalisten en wetenschappers hebben al verschillende keren aangetoond dat Nederlanders bereid zijn tegen betaling een nier af te staan⁷ en dat in gevallen van donatie bij leven niet altijd grondig wordt onderzocht of voldaan is aan de wettelijk vereiste voorwaarde van non-commercialiteit. Dit verhoogt de kans op orgaanhandel, waarbij sprake kan zijn van gebruik van dwangmiddelen (mensenhandel). Hoewel potentiële gevallen van transplantatietoerisme niet worden gemeld, blijkt uit cijfers van de NTS en uit onderzoek van de Nationaal Rapporteur (BNRM, 2007) dat sinds 2000 enkele tientallen Nederlanders in het buitenland een orgaan hebben laten implanteren.⁸ Uit wetenschappelijke studies blijkt dat in bestemmingslanden vaak sprake is van handel in donoren.⁹

In Nederland valt het toezicht op het verbod op de commerciële handel in organen onder de verantwoordelijkheid van de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ). De politie is verantwoordelijk voor de opsporing en vervolging van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering.

Doelstelling

In dit kennisdocument worden de bevindingen besproken van een onderzoek naar incidenten op het gebied van orgaanhandel en mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering met betrekking tot Nederland, *met het doel inzicht in en kennis over deze vorm van criminaliteit te vergroten*. Om de bevindingen in een breder perspectief te plaatsen is ook aandacht besteed aan opsporingsonderzoeken en vervolgingen die de afgelopen vijftien jaar in andere Europese landen hebben plaatsgevonden.

Leeswijzer

In de nu volgende paragrafen worden de belangrijkste begrippen, de methodologie en het juridisch en ethisch kader beschreven en wordt een achtergrondschets gegeven. In hoofdstuk 2 worden de incidenten met betrekking tot orgaanhandel in Nederland en Europa besproken. In hoofdstuk 3 komen de incidenten op het gebied van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering in Nederland en Europa aan de orde. Het laatste hoofdstuk, hoofdstuk 4, bevat conclusies en aanbevelingen.

1.2. Begripsbepalingen

Onder een **orgaan** wordt volgens artikel 1b van de Wet op de orgaandonatie (WOD) verstaan: ‘een bestanddeel van het menselijk lichaam, met uitzondering van bloed en geslachtscellen’. In dit onderzoek is de handel in menselijke weefsels buiten beschouwing gelaten.

De onderstaande begripsbepalingen zijn ontleend aan de zevende rapportage *Mensenhandel* van de Nationaal Rapporteur (BNRM, 2009).

Orgaan-/transplantatietoerisme: het naar een buitenland reizen om daar een orgaan ter implantatie te ontvangen waarbij sprake is van gebruikmaking van orgaanhandel en/of commerciële orgaandonatie, of wanneer de gebruikte middelen (organen, professionele zorgverleners en transplantatiecentra) voor transplantatie bij de buitenlandse patiënt, het vermogen ondermijnen van het onderhavige land om transplantatiediensten te leveren aan de eigen bevolking.

Orgaanhandel: het te koop aanbieden en daadwerkelijk verkopen van een orgaan, het kopen van een orgaan en het met winstoogmerk bemiddelen en/of het opzettelijk transplanteren van een verhandeld orgaan, tussen koper en verkoper.

Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering: het met gebruikmaking van bepaalde (dwang)middelen werven, transporteren of onderbrengen van een ander met het doel diens organen te verwijderen of te laten verwijderen.

⁶ www.nierstichting.nl/nieren/onzenieren/feiten-en-cijfers

⁷ Zie paragraaf 2.1 over orgaanhandel in Nederland.

⁸ Zie paragraaf 2.3 over transplantatietoerisme vanuit Nederland.

⁹ Zie paragraaf 1.5, waar een achtergrondschets van het fenomeen wordt gegeven.

Dit onderzoek heeft betrekking op levende donoren, omdat er naar Nederlands recht geen sprake kan zijn van mensenhandel wanneer het overleden personen betreft. Daarbij zou het in Nederland vrijwel onmogelijk zijn op illegale wijze een orgaan van een overleden donor te verkrijgen. Volgens het Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie (NIGZ) is van elk in Nederland getransplanteerd orgaan de herkomst bekend en kan door de registratie en controle hier geen 'zwart' organencircuit ontstaan (BNRM, 2007). Uit recente berichtgeving uit Duitsland blijkt dat het wel mogelijk is het wachtlijststelsel te manipuleren en op deze wijze eerder in aanmerking te komen voor een orgaan van een overleden donor.¹⁰

1.3. Methodologie

De dataverzameling heeft in Nederland, met toestemming van de minister van Veiligheid en Justitie en het College van procureurs-generaal, voor de onderzoeksperiode van 2005 tot en met 2013¹¹ plaatsgevonden door middel van zoekslagen in registratiesystemen van de politie, de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND), de Koninklijke Marechaussee (KMar), het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) en het Coördinatiecentrum Mensenhandel, CoMensha. Hierbij heeft het Expertisecentrum Mensenhandel en Mensensmokkel (EMM)¹² een belangrijke rol gespeeld. Aanvullend is navraag gedaan naar incidenten bij de Douane, de opsporingsdienst van de Belastingdienst (FIOD), Meld Misdaad Anoniem (MMA) en de elf korpsexperts mensenhandel van de politie. Daarnaast zijn wetenschappelijke studies, rapporten van internationale organisaties, documentaires en mediaberichten geraadpleegd. Om de bevindingen in een breder perspectief te plaatsen zijn de media en de literatuur ook geraadpleegd op opsporingsonderzoeken en vervolgingen in Europa. Daarnaast is via Europol en politie-experts mensenhandel in andere Europese landen navraag gedaan naar de situatie in Europa. De gevonden incidenten zijn geanonimiseerd uitgewerkt op basis van onderliggende documentatie en interviews met betrokken autoriteiten. In dit kennisdocument zijn ook de Nederlandse bevindingen van het HOTT-project opgenomen, een internationaal wetenschappelijk onderzoeksproject naar mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering (zie tekstbox 1). Vóór publicatie is het kennisdocument in concept voorgelegd aan de minister van Veiligheid en Justitie, het College van procureurs-generaal en de Nederlandse en buitenlandse autoriteiten die ten behoeve van het onderzoek informatie hebben verstrekt.

Tekstbox 1. HOTT-project 'Combating trafficking in persons for the purpose of organ removal'

Het Erasmus Medisch Centrum in Rotterdam leidt in opdracht van de Europese Commissie een internationaal wetenschappelijk onderzoek naar mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering (HOTT-project). Het project is in november 2012 van start gegaan voor de duur van drie jaar. De Landelijke Eenheid van de nationale politie is een partner van het HOTT-project en de auteur van dit kennisdocument maakt deel uit van het onderzoeksteam. De doelstellingen van het project zijn het vergroten van de kennis en bewustwording en het verbeteren van de handhaving en opsporing door middel van literatuuronderzoek, onderzoek naar transplantatietoerisme, het bestuderen van internationale opsporingsonderzoeken en het organiseren van een symposium. Meer informatie over het project is te vinden op www.hottproject.com.

¹⁰ Vanuit Duitsland zijn sinds 2012 drie opsporingsonderzoeken gestart naar aanleiding van vermeende manipulaties met wachtlijsten voor orgaantransplantaties. Transplantatieartsen met goede reputaties zouden hart- en leverpatiënten een verhoogde dosis medicijnen hebben gegeven, waardoor een schijnbare achteruitgang van hun conditie werd veroorzaakt en ze hoger op de wachtlijst voor een donororgaan kwamen te staan. De artsen worden verdacht van misdrijven als omkoping, zware mishandeling en poging tot doodslag in verband met het mogelijk in gevaar brengen van het leven van andere patiënten op de wachtlijst (Bartens & Mayer, 22 augustus 2014; Berndt, 2 januari 2013, 13 januari 2014).

¹¹ Zoals besproken is 2005 het jaar waarin de strafbaarstelling van mensenhandel is uitgebreid met orgaanverwijdering.

¹² Het EMM is een samenwerkingsverband tussen de Landelijke Eenheid van de nationale politie, de Koninklijke Marechaussee (KMar), de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND), de Inspectie Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Inspectie SZW) en de Taakorganisatie Vreemdelingen. Het EMM verzamelt informatie en kennis op het gebied van mensenhandel en mensensmokkel en stelt deze ter beschikking aan opsporingsdiensten en ketenpartners.

Hoewel de gehanteerde onderzoeksmethoden incidenten aan het licht hebben gebracht die niet eerder geïdentificeerd en geanalyseerd zijn, moet worden benadrukt dat de bevindingen een onvolledig karakter hebben. Mensenhandel blijft vaak verborgen voor overheidsinstanties. De criminele activiteiten vinden heimelijk plaats of hebben de schijn van legaliteit. Slachtoffers willen of durven zich vaak niet bekend te maken of realiseren zich niet dat zij slachtoffer zijn. Het internationale karakter van mensenhandel en de vertrouwelijkheidbeginselen van het medisch beroep bemoeilijken het detecteren en onderzoeken van de criminele activiteiten. Daarbij komt dat mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering een onbekende vorm van mensenhandel is; bij de betrokken autoriteiten ontbreekt het aan kennis en ervaring, waardoor handhaving en opsporing van deze vorm van criminaliteit zo goed als afwezig is.

1.4. Juridisch en ethisch kader¹³

Nederland kent een passief donorregistratiesysteem. Iedereen die 12 jaar of ouder is en in Nederland woont, kan zijn of haar keuze voor wat betreft orgaan- en weefseldonatie laten vastleggen in het Donorregister. Het vastleggen van deze keuze is geen verplichting. Om donor te kunnen zijn moet een persoon expliciet toestemming geven voor orgaanverwijdering na overlijden. Deze beslissing kan ook worden overgelaten aan nabestaanden.¹⁴ In de politiek is gedebatteerd over het alternatief, een actief donorregistratiesysteem (ADR) of 'geen bezwaar'-systeem, waarbij iedereen die geen bezwaar laat registreren, geacht wordt donor te zijn.¹⁵ Dit debat heeft wel tot een wetsvoorstel geleid,¹⁶ maar tot op heden niet tot fundamentele wijzigingen in het Nederlandse orgaandonatiebeleid.

De voorwaarden voor vrijwillige donatie zijn opgenomen in de Wet op de orgaandonatie (WOD) van 1996 (zie bijlage). De belangrijkste voorwaarden zijn uitdrukkelijke, voorafgaande toestemming van de donor (artikel 8) en terbeschikkingstelling om niet (artikel 2). Volgens de wetgever is de vrijwilligheid van de donor niet gewaarborgd als sprake is van een winstoogmerk. Dan kan zelfs uitbuiting dreigen (*Kamerstukken II* 1991/92, 22 358, nr. 3). Het opzettelijk verwijderen van een orgaan zonder dat daarvoor toestemming is verleend, is strafbaar op grond van artikel 32 WOD en bedreigd met een gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of een geldboete van de vierde categorie (19.000 euro). Ook diegene die openlijk een commerciële vergoeding aanbiedt voor het ontvangen van een orgaan of die zich tegen een commerciële vergoeding als donor of als handelaar aanbiedt, is strafbaar. Orgaanhandel is, ongeacht de vrijwilligheid van koper en verkoper, niet toegestaan. De Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) is verantwoordelijk voor toezicht op de naleving van de WOD.

Op grond van artikel 2 van het Wetboek van Strafrecht¹⁷ en het territorialiteitsbeginsel¹⁸ heeft de WOD ook betrekking op buitenlanders die zich in Nederland bevinden. Voor Nederlanders die zich in het buitenland tegen een commerciële vergoeding als donor, ontvanger of handelaar aanbieden, geldt de eis van dubbele strafbaarheid: een Nederlander is alleen strafbaar als het land waar het misdrijf is begaan deze gedraging ook strafbaar stelt.¹⁹ Met uitzondering van Iran is de commerciële handel in organen wereldwijd verboden (Malakoutian et al., 2007).²⁰ Om dit misdrijf te bewijzen moet worden aangetoond

¹³ De Nederlandse wetgeving is gebonden aan een aantal verdragen op Europees en nationaal niveau. Daarnaast zijn er diverse (juridisch niet-bindende) richtlijnen en verklaringen, opgesteld door organisaties die zich internationaal bezighouden met orgaandonatie of de bestrijding van orgaanhandel en mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering. Het gaat om verdragen, richtlijnen en verklaringen vanuit de Verenigde Naties, Raad van Europa, Europese Unie, World Medical Association (WMA), International Society of Nephrology (ISN) en The Transplant Society (TTS), die in dit kennisdocument niet verder worden behandeld.

¹⁴ Ruim 5,7 miljoen mensen hebben hun keuze omtrent donatie laten registreren. Bijna de helft van deze mensen geeft toestemming zonder beperkingen. Bijna 12 procent geeft toestemming met donatiebeperkingen en ruim 12 procent laat de beslissing over aan nabestaanden of een aangewezen persoon. 27,5 procent geeft geen toestemming voor donatie (www.donorregister.nl).

¹⁵ Zie bijvoorbeeld het spoeddebat over een actief donorregistratiesysteem op 18 februari 2010 (*Handelingen II* 2009/10, nr. 57) en de brief van de minister van VWS aan de voorzitter van de Tweede Kamer d.d. 8 februari 2011 (kenmerk GMT/IB/3036648).

¹⁶ In augustus 2012 presenteerde Dijkstra (D66) een initiatiefwet om het ADR in te voeren. Op advies van de Raad van State is het wetsvoorstel in januari 2014 aangepast. Nabestaanden kunnen nu voorkomen dat donatie plaatsvindt.

¹⁷ 'De Nederlandse strafwet is toepasselijk op een ieder die zich in Nederland aan enig strafbaar feit schuldig maakt.'

¹⁸ Op basis van het territorialiteitsbeginsel is de Nederlandse staat bevoegd om de dader van ieder strafbaar feit dat in Nederland wordt gepleegd, in Nederland te vervolgen.

¹⁹ De extraterritoriale rechtsmacht is geregeld in de artikelen 5, 7 derde lid en 8c van het Wetboek van Strafrecht.

²⁰ De gereguleerde markt in organen in Iran is enkel toegankelijk voor personen met de Iraanse nationaliteit.

dat de betaalde of ontvangen vergoeding meer bedraagt dan de kosten die een rechtstreeks gevolg zijn van het verwijderen van het orgaan²¹ en dat er een oogmerk was de gift te ontvangen (artikel 2 jo. artikel 32 WOD).

Hoewel de wet bepaalt dat de handel in organen verboden is, is wereldwijd een ethische discussie gaande over een financiële compensatie voor donoren. Voorstanders stellen dat het aanbieden van een vergoeding zal leiden tot meer beschikbare organen (Radcliffe Richards, 2012; Working Group on Incentives for Living Donation, 2012; De Castro, 2003; Erin & Harris, 2003). Tegenstanders verwachten dat een stimulans voor levende donoren een afnemende urgentie om postmortaal te doneren tot gevolg heeft. Dit is problematisch voor patiënten die afhankelijk blijven van overleden donoren, zoals hartpatiënten. Daarnaast stellen tegenstanders dat een financiële prikkel minderbedeelden onder druk zal zetten een orgaan te doneren; het zou ten koste gaan van de vrijwilligheid van de donatie (Danovitch & Delmonico, 2008; Scheper-Hughes, 2002). Scheper-Hughes, hoogleraar antropologie en voorzitter van Organs Watch²², betoogt dat het commercialiseren van het menselijk lichaam onvermijdelijk tot uitbuiting leidt (2002). Een financiële beloning kan ook in delen en zonder contante betaling worden gerealiseerd, bijvoorbeeld door donoren levenslang vrij te stellen van premies voor hun zorgverzekering, zoals de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg heeft voorgesteld (2007).²³ Dit voorkomt dat mensen in acute geldnood een nier zullen doneren (Van Dijk, Ambagtsheer & Weimar, 2011). Uit onderzoek van het Erasmus Medisch Centrum blijkt dat 46 procent van de Nederlandse bevolking een financiële vergoeding voor orgaandonatie onwenselijk vindt, terwijl 25 procent een vergoeding wel acceptabel vindt en een vrijstelling van de zorgverzekering als de meest acceptabele vorm ziet. Voor 18 procent van de bevolking zou een financiële stimulans een aanvullende reden kunnen zijn om te doneren (Kranenburg, 2007). De vraag of financiële stimulering van donatie bij leven in meer orgaandonaties resulteert en de illegale handel tegengaat, blijft tot op heden onbeantwoord.²⁴

In de WOD is het opzettelijk verwijderen van een orgaan zonder dat daarvoor toestemming is verleend strafbaar gesteld. Onder bepaalde omstandigheden is de illegale handel in organen onder de strafbaarstelling van mensenhandel (artikel 273f WvSr, zie bijlage) te brengen, waarop een zwaardere strafbedreiging staat. Op 1 januari 2005 heeft, ter uitvoering van het Palermo Protocol en het EU Kaderbesluit mensenhandel²⁵, een verruiming van het mensenhandel-artikel plaatsgevonden (Raad van Europa, 2002; United Nations, 2000). Volgens lid 1 sub 1 is diegene strafbaar die *met gebruikmaking van dwangmiddelen* een ander werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met het doel diens organen te verwijderen. Onder een dwangmiddel wordt volgens lid 1 sub 1 verstaan: dwang, (dreiging met) geweld of een andere feitelijkheid, afpersing, fraude, misleiding, misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, misbruik van een kwetsbare positie, en het geven of ontvangen van betalingen of voordelen om de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap over een ander heeft. Ook het met gebruik van dwangmiddelen iemand ertoe dwingen of bewegen zijn of haar organen beschikbaar te stellen (sub 4) is strafbaar als mensenhandel, evenals het opzettelijk voordeel trekken uit de verwijdering van organen van een ander, terwijl de dader weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat de organen onder dwang zijn verwijderd (sub 7). Verder is diegene strafbaar die een ander ertoe dwingt hem te bevoordelen uit de opbrengst van orgaanverwijdering.²⁶ Wanneer het slachtoffer een kind is (onder de

²¹ Deze kosten worden vergoed door de verzekering van de ontvanger en zullen niet voor rekening van de donor komen.

²² De organisatie Organs Watch doet onderzoek naar de wereldwijde handel in menselijke organen.

²³ In navolging van het advies van de Raad voor de Volksgezondheid hebben ook de auteurs van het artikel *Wet tegen orgaanhandel is dode letter* (Van Dijk, Ambagtsheer & Weimar, 2011) en de auteurs van het boek *Nier te koop, baarmoeder te huur* (Geesink & Steegers, 2011) deze vrijstelling voorgesteld. In 2012 heeft de Nationaal Rapporteur gepleit voor het uitvoeren van onderzoek naar het stimuleren van orgaandonaties met een 'persoonsgebonden' beloning, zoals een levenslange vrijstelling van ziektekostenpremies (BNRM, 2012).

²⁴ De minister van VWS had aangekondigd om in het eerste kwartaal van 2012 een standpunt over het beginsel van non-commercialiteit in te nemen, maar bij navraag door de Nationaal Rapporteur heeft de minister in juli 2012 laten weten dat de standpuntbepaling vanwege het controversiële karakter van het thema is doorgeschoven naar een volgend kabinet (BNRM, 2012; *Kamerstukken II 2011/12*, 28 140, nr. 82). Het nieuwe kabinet, aangetreden in november 2012, heeft dit thema tot op heden (augustus 2014) niet behandeld.

²⁵ Het Palermo Protocol (artikel 3a) heeft orgaanverwijdering aangemerkt als een vorm van uitbuiting, maar het EU Kaderbesluit noemt dit uitdrukkelijk niet. Daarom heeft de wetgever de verwijdering van organen *naast* uitbuiting opgenomen in het mensenhandel-artikel (*Kamerstukken II 2003/04*, 29 291, nr. 3).

²⁶ Winstoogmerk is geen noodzakelijk bestanddeel van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering, maar het ligt wel voor de hand dat de meeste criminelen die zich hieraan schuldig maken, handelen uit winstmotief (BNRM, 2007).

leeftijd van 18 jaar), hoeft er geen sprake te zijn van dwangmiddelen (sub 2 en sub 5).²⁷ Na de implementatie van de EU-richtlijn mensenhandel (2011/36/EU)²⁸ op 15 november 2013 is de dubbele strafbaarstelling voor mensenhandel in Nederland komen te vervallen (*Staatsblad* 2013, 445).²⁹ Dat wil zeggen dat een Nederlander die zich in het buitenland schuldig maakt aan mensenhandel strafbaar is op grond van artikel 273f van het Wetboek van Strafrecht, ook indien deze gedraging in het betreffende land niet strafbaar is gesteld. Ongekwalficeerde mensenhandel wordt bedreigd met een gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of een geldboete van de vijfde categorie (76.000 euro).³⁰ Indien een van de omschreven feiten zwaar lichamelijk of levensbedreigend letsel (lid 4) of de dood (lid 5) tot gevolg heeft, wordt naast een geldboete van de vijfde categorie respectievelijk een gevangenisstraf van ten hoogste achttien jaren of een levenslange of tijdelijke gevangenisstraf van ten hoogste dertig jaar opgelegd.

1.5. Achtergrondschets

Orgaantransplantatie is sinds vier decennia een standaard medische procedure. Een dergelijke transplantatie kan worden uitgevoerd met een orgaan van een overleden donor (postmortale donatie) of een orgaan van een levende donor (donatie bij leven). Het is niet langer noodzakelijk een orgaan van een bloedverwant te ontvangen, omdat een sterke mate van weefselovereenkomst tussen donor en ontvanger bij een donatie bij leven niet langer vereist is. De medische wereld heeft voldoende kennis en middelen om afstotingsverschijnselen tegen te gaan. Als gevolg van deze ontwikkelingen is er een groeiende vraag naar donoren. In 2012 bevonden zich ruim 68.000 mensen op nationale wachtlijsten voor een niertransplantatie in Europa (Council of Europe, 2014). De nier is het meest gedoneerde en getransplanteerde orgaan. Hoewel het ook mogelijk is een deel van de lever of een longkwab te doneren, zijn deze vormen van donatie bij leven risicovoller en komen deze minder vaak voor.³¹ Hoewel het aantal niertransplantaties in Nederland, mede door het aantal donaties bij leven, langzaam toeneemt, is er nog altijd een structureel tekort aan postmortale orgaandonoren. Dit resulteert in een disbalans tussen het aantal wachtenden en het aantal transplantaties (zie grafiek 1 op de volgende pagina).

Door het structurele tekort aan geschikte postmortale orgaandonoren is de wachttijd voor een transplantatie met een postmortale donornier in Nederland gemiddeld drie tot vijf jaar. Dit kan ertoe leiden dat patiënten via internet of familierelaties op zoek gaan naar een donor, in eigen land of in het buitenland. Shimazono onderscheidt op basis van een literatuuronderzoek naar orgaanhandel, in 2007 uitgevoerd in opdracht van de Wereldgezondheidsorganisatie, vier vormen van *internationale* orgaanhandel (zie figuur 1 op de volgende pagina): de ontvanger reist naar een ander land waar zich de donor en het transplantatiecentrum bevinden, de donor reist naar een ander land waar zich de ontvanger en het transplantatiecentrum bevinden, en de ontvanger en donor reizen vanuit hetzelfde land óf vanuit twee verschillende landen naar het land waar het transplantatiecentrum zich bevindt. Daarnaast kan orgaanhandel op *nationaal* niveau plaatsvinden, wanneer de ontvanger en de donor beiden woonachtig zijn in het land waar het transplantatiecentrum zich bevindt.

²⁷ Bij sub 4 moet, ook ten aanzien van minderjarigen, een dwangmiddel worden bewezen. Overigens is het medisch gezien mogelijk een orgaan van een kind te transplanteren in het lichaam van een volwassene (United Nations Office on Drugs and Crime, 2006).

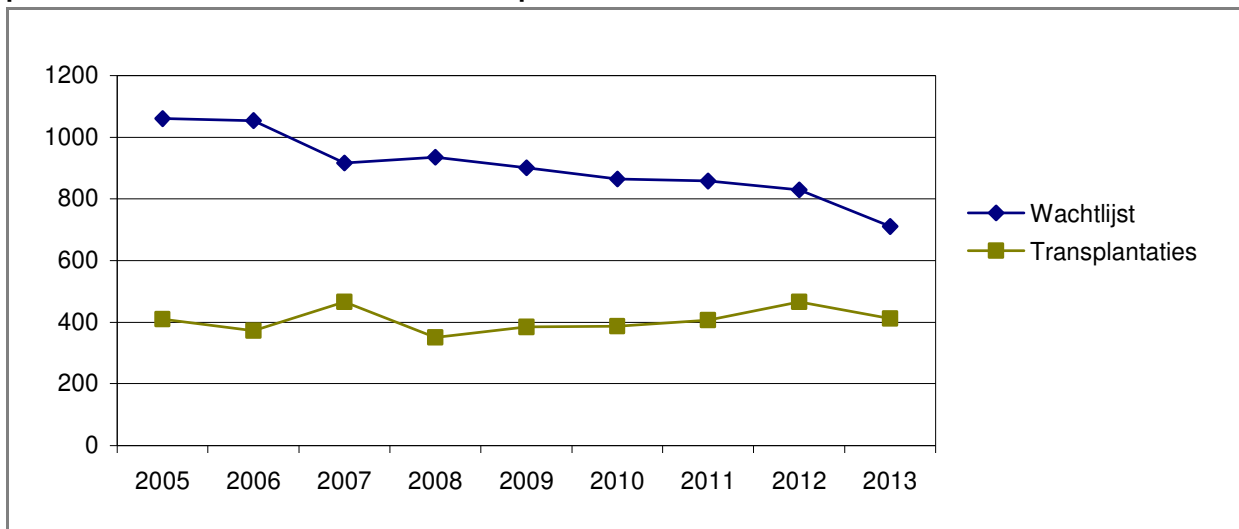
²⁸ Het wetsvoorstel ter implementatie van deze richtlijn (*Kamerstukken I* 2012/13, 33 309, nr. A) is op 2 april 2013 met algemene stemmen aangenomen door de Tweede Kamer. De Eerste Kamer heeft het voorstel op 5 november 2013 zonder te stemmen aangenomen.

²⁹ Aan artikel 5a WvSr is een sublid 6 toegevoegd, waarin is opgenomen dat de Nederlandse strafwet van toepassing is op de vreemdeling die in Nederland een vaste woon- of verblijfplaats heeft en zich buiten Nederland schuldig maakt aan het misdrijf opgenomen in artikel 273f WvSr.

³⁰ Het gaat hier om mensenhandel zónder strafverzwarende omstandigheden. Bij orgaanverwijdering lijkt echter per definitie sprake te zijn van strafverzwarende omstandigheden: er zal doorgaans kunnen worden betoogd dat sprake is van misbruik van een kwetsbare positie (sub 3 lid 3 en sub 6), en eventueel ook van geweld (sub 3 lid 3) en/of van zwaar lichamelijk of levensbedreigend letsel (sub 4) dat mogelijk zelfs de dood tot gevolg heeft (sub 5).

³¹ Uit het jaarverslag 2012 van de NTS blijkt bijvoorbeeld dat er in 2012 in Nederland vijf levertransplantaties met een deel van de lever van een levende donor hebben plaatsgevonden (www.transplantatiestichting.nl).

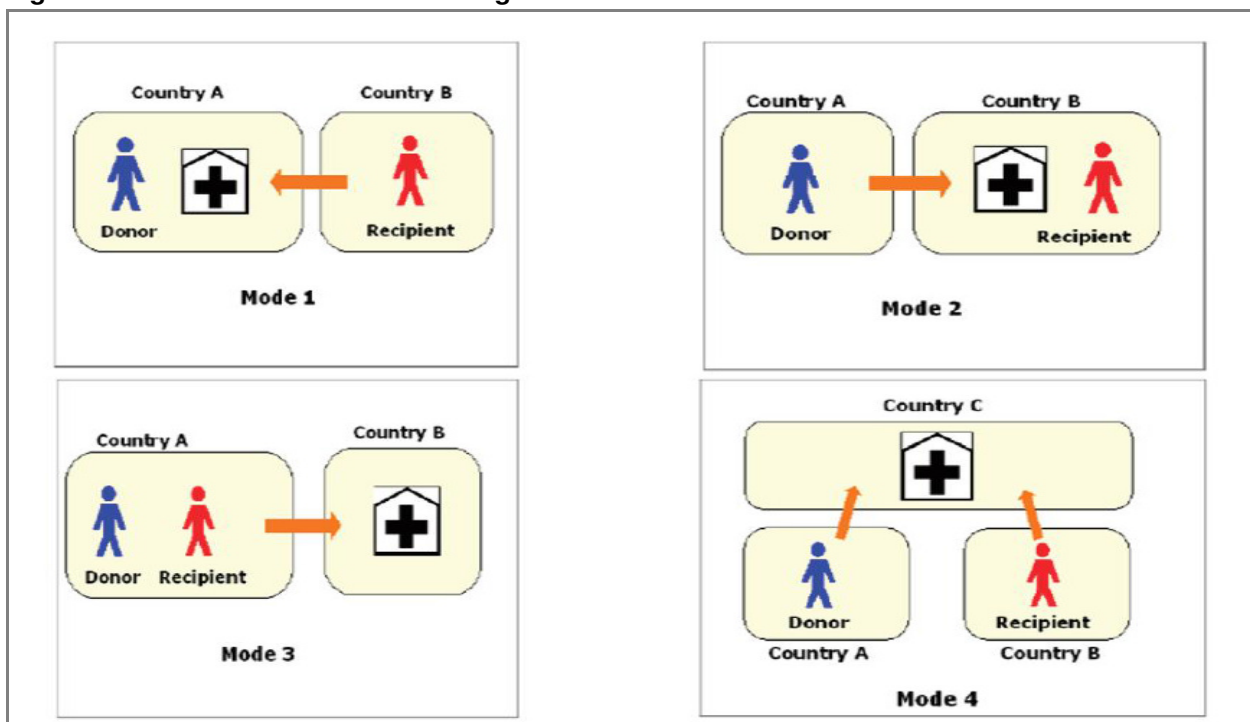
Grafiek 1. Het aantal nierpatiënten op de actieve wachtlijst en het aantal transplantaties met postmortale donoren in Nederland in de periode van 2005 tot en met 2013

Bron: jaarverslagen Nederlandse Transplantatie Stichting 2005-2013

NB. Op de actieve wachtlijst staan alleen patiënten die transplantabel zijn en niet in aanmerking komen voor een transplantatie met een nier van een levende donor; ze willen familie en bekenden niet vragen een nier af te staan of hebben (nog) geen bereidwillige donor gevonden. Het merendeel van de patiënten is (nog) niet transplantabel om uiteenlopende redenen: ze zijn te ziek voor een transplantatie of wachten nader onderzoek af. De omvang van de inactieve (verborgen) wachtlijst is onbekend. Volgens de Nierstichting zijn er momenteel zo'n 6500 patiënten die dialyse ondergaan, een alternatieve nierfunctievervangende behandeling.

Figuur 1. Vormen van internationale orgaanhandel

Bron: presentatie Shimazono, Second Global Consultation on Human Transplantation, WHO Genève, 2007

De precieze omvang van de beschreven vormen van handel is onbekend. Op basis van zijn onderzoek schat Shimazono voor het jaar 2005 dat jaarlijks 5 tot 10 procent van de niertransplantaties wereldwijd wordt gefaciliteerd door de handel in organen – dit betekent zo'n 3400 tot 6800 illegale niertransplantaties per jaar (Budiani-Saberi & Delmonico, 2008).³² Naar schatting zou de illegale handel in organen jaarlijks 600 miljoen tot 1,2 miljard dollar winst genereren (Haken, 2011). Het is niet bekend op hoeveel van deze illegale transplantaties de definitie van mensenhandel van toepassing is, maar er zijn wetenschappers die stellen dat het in de praktijk moeilijk is om commerciële transplantaties te identificeren waarvoor geldt dat de donor *niet* is onderworpen aan dwangmiddelen (OSCE, 2013). Hoe dan ook is dit fenomeen minder marginaal dan het aantal officieel vastgestelde slachtoffers doet vermoeden. Zo heeft de United Nations Office on Drugs and Crime in 2012 (p. 38-39) gesteld dat *trafficking for the removal of organs may appear to be limited, as it accounts for less than 0,2 per cent of the total number of detected victims. Nonetheless, during the reported period, cases or episodes of trafficking for organ removal were officially reported by 16 countries. [...] In addition, it appears that all regions are affected by trafficking for organ removal.* De Raad van Europa stelt dat er sprake is van een toename: *The shortage of organs, the disparity accentuated by the economic crisis, the vast differences between health systems and the greed of unscrupulous traffickers have in recent years led to an increase in transplant tourism and human organ trafficking.* (Council of Europe, 2014, p. 1).

Uit wetenschappelijke studies komen China, India en Pakistan naar voren als belangrijkste bestemmingslanden voor transplantatietoerisme. De meeste studies noemen de nationaliteit of etniciteit van de patiënten niet of benadrukken dat er affiniteit is met het land waar de patiënten naartoe reizen, bijvoorbeeld omdat ze er geboren zijn. Uit slechts enkele studies komt naar voren dat patiënten een orgaan hebben gekocht, in het eigen land of het buitenland. *Patients are known to make payments in return for organs or organ transplantations to their donors or suppliers, to brokers, to hospitals, to companies and to doctors.* (Ambagtsheer & Weimar, 2013, p. 31). Patiënten zijn tot op heden nauwelijks het doelwit van strafrechtelijke vervolging geweest, al is het kopen van een orgaan vaak strafbaar gesteld. Compassie met hun wanhoop en slechte gezondheidssituatie ligt hier mogelijk aan ten grondslag. Wel worden patiënten vaak benaderd als getuigen, omdat zij kennis hebben van het criminele netwerk dat de transplantatie heeft gefaciliteerd (OSCE, 2013).

Naar de omstandigheden van de donoren is relatief meer wetenschappelijk onderzoek gedaan dan naar de patiënten. De donoren zijn voornamelijk afkomstig uit ontwikkelingslanden of landen waarin een groot deel van de populatie beneden de armoedegrens leeft (Scheper-Hughes, 2000). De meest genoemde redenen voor het verkopen van een orgaan zijn armoede, schulden en het onvermogen om voor familie te zorgen. De overgrote meerderheid van de donoren is van het mannelijk geslacht.³³ Vaak hebben de donoren een laag opleidingsniveau en zijn ze relatief jong: gemiddeld 30 jaar. Dit zou medische redenen hebben: *On the organ market, "fresh" kidneys from young suppliers are the most desired goods.* (Lundin, Gunnarson & Byström, 2013, p. 35). De landen waar de donoren uit afkomstig zijn, ontberen veelal de middelen om de illegale handel effectief te verbieden en te vervolgen.

Dikwijls worden de donoren benaderd door een handelaar, die niet zelden zelf ook een nier heeft verkocht, of worden zij via familie, vrienden of een advertentie op internet of in een krant op de hoogte gebracht van de mogelijkheid om 'uit de armoede te ontsnappen'. Soms plaatsen zij zelf een advertentie waarin ze een orgaan te koop aanbieden (Lundin, 2011; Yea, 2010). Het kost handelaars veelal weinig moeite personen te vinden die in ruil voor een geldbedrag bereid zijn een orgaan af te staan. Zeer vaak lijkt er sprake te zijn van een vrijwillige verkoop van een orgaan, maar dit moet in het licht van de erbarmelijke omstandigheden van de donoren worden gezien. Daarbij komt dat dezen vaak niet (voldoende) worden ingelicht over de risico's van de transplantatie (Mendoza, 2010; Pearson, 2004), er

³² Zijn schatting is gebaseerd op het feit dat in 2004 en 2005 minimaal honderd patiënten uit landen als Saoedi-Arabië, Taiwan, Maleisië en Zuid-Korea en minimaal twintig patiënten uit landen als Australië, Japan, Oman, Marokko, India, Canada en de Verenigde Staten jaarlijks naar het buitenland zijn gereisd voor een commerciële niertransplantatie. In 2006 zijn in China 8000 niertransplantaties uitgevoerd met donororganen van geëxecuteerde gevangenen – dit aantal alleen al leidt tot 10 procent.

³³ Met uitzondering van donoren uit India. Volgens de antropoloog Cohen zijn vrouwen in India 'operable' wanneer ze aan hun reproductieve verantwoordelijkheden hebben voldaan, terwijl mannen als broodwinnaars 'inoperable' blijven (United Nations, 2006; Cohen, 2003; Scheper-Hughes, 2003; Goyal, Mehta, Schneiderman & Sehgal, 2002).

niet altijd sprake is van een goede screening (Anker & Feeley, 2012; Evans, 2008), ze niet of nauwelijks medische nazorg krijgen en niet altijd het beloofde geldbedrag (dat veelal tussen 1000 en 10.000 dollar ligt) ontvangen, of dit enkel ontvangen in ruil voor het ronselen van anderen (Mendoza, 2010; Yea, 2010; Pearson, 2004). Het is ook bekend dat donoren die op het laatste moment van de transactie wilden afzien alsnog zijn gedwongen (Moniruzzaman, 2012; Paguirigan, 2012). *'Choice not to have a kidney transplanted diminishes after costs are incurred from the medical examination and expectations on the part of the buyer (or the buyer's declining health) are apparently raised (all according to the brokers). Continued agreement at this point is secured under duress and pressure, despite it previously being given freely and voluntarily.'* (Yea, 2010, p. 368). Het verkopen van een orgaan leidt voor donoren veelal niet tot een verbeterde economische situatie. Hun situatie verslechtert zelfs vaak: veel donoren zijn door postoperatieve gezondheidsproblemen niet of minder goed in staat om te werken en worstelen soms ook met problemen van psychische en sociale aard (Lundin et al., 2013).

De rekruteringsmethoden zijn veelal gerelateerd aan misbruik van de kwetsbare economische of sociale positie (zoals armoede of een illegale vreemdelingrechtelijke status) van de donoren, waardoor zij op subtiele wijze onder druk kunnen worden gezet en zich vaak niet bewust zijn van de ernst van de situatie. *'More subtle coercion and abuse may mean that victims are less likely to recognize themselves as victims, although by definition and experience they are trafficked.'* (Surtees, 2008, p. 60). Deze geraffineerde wijze van rekrutering en het gebrek aan kennis en bewustzijn kan volgens Yea (2010, p. 360, 366) ook tot een onjuiste benadering van de verantwoordelijke autoriteiten leiden: *'Their [the donors] experiences are often viewed by anti-trafficking actors as diluted forms of trafficking as they do not readily conform to the dramatic stereotypes of some other victims.'* [...] *'As some of my interviewees [donors] told me, police would often come to Baseco [The Philippines] and tell the men not to sell kidneys because it was illegal, but none of the men could recall the police telling them that they could receive protection as victims of trafficking or file for compensation as such.'* Het feit dat een persoon in een kwetsbare positie instemt met het afstaan van een orgaan in ruil voor een financiële compensatie doet overigens niets af aan het uitbuitingskarakter van de transactie (OSCE, 2013).

De aanwezigheid van een handelaar vergroot het risico van uitbuiting (Yea, 2010). Gezien het veelal internationale karakter van deze vorm van handel neemt de handelaar vaak een belangrijke positie in: deze persoon lokaliseert een ziekenhuis, regelt een accommodatie, de benodigde medische testen, identiteits- en reisdocumenten en transporten, en instrueert patiënt en donor indien nodig over de screeningsprocedure in het betreffende ziekenhuis. Een arts of een ziekenhuis kan ook de rol van handelaar vervullen (Codreanu, Ambagtsheer, Weimar, De Jong & Ivanovski, 2013). De handelaar zou financieel het meest van de illegale transacties profiteren (Mendoza, 2010). Volgens de Raad van Europa en de Wereldgezondheidsorganisatie kunnen de bedragen die op de zwarte markt voor een nier worden betaald oplopen tot 200.000 dollar (Vermot-Mangold, 2003; World Health Organization, 2004; Meyer, 2006). De afgelopen jaren zijn organen als gevolg van de wereldwijde strafbaarstelling, onder andere door initiatieven vanuit de transplantatiewereld (zoals de *Declaration of Istanbul*³⁴), en toenemende vraag meer waard geworden. Deze factor, in combinatie met ontoereikend toezicht, houdt de illegale handel in stand (Van Dijk et al., 2011). Internet speelt hierbij een belangrijke rol. Goodwin (2006, p. 11) beschrijft de zwarte markt in organen als 'an open secret' en stelt dat *'black market transactions are part of a robust international industry with brokers traceable on the Internet. Third world or developing countries participants supply kidneys and other organs for Americans and other Westerners willing to shop on the black market.'* Welke rol Nederland en Europa bij benadering spelen bij de handel in organen en in personen met het oogmerk van orgaanverwijdering wordt in de twee volgende hoofdstukken besproken.

³⁴ De *Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism* is in 2008 opgesteld door de International Society of Nephrology (ISN) en The Transplant Society (TTS). De declaratie heeft als doel tot een algemene consensus te komen met betrekking tot definities van orgaanhandel, transplantatietoerisme en mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering. Daarnaast roept de declaratie landen op om tot een juridisch raamwerk te komen met betrekking tot orgaandonaties en regulerend toezicht op orgaandonaties (BNRM, 2009).

2. Orgaanhandel

2.1. Orgaanhandel in Nederland

In 2004 blijkt voor het eerst dat orgaanhandel zich kan voordoen in Nederland, wanneer drie mannen op www.nierdonor.nl hun nier aanbieden in ruil voor geld. De eigenaar van de website dient een aanklacht in, maar het Openbaar Ministerie stelt dat de adverteerders niet hebben vermeld welke prijs ze voor hun nier willen ontvangen en dat het dus niet zeker is dat sprake is van een financieel motief. De aanklacht heeft daarom geen gerechtelijke gevolgen gehad (Van Schravendijk, 2006).

In de daaropvolgende jaren wordt op de Nederlandse televisie twee keer aangetoond dat personen bereid zijn om tegen betaling een nier af te staan. Op 13 juni 2007 wordt in een uitzending van *EenVandaag* een man geïnterviewd die zijn nier te koop heeft aangeboden in een advertentie op internet. In de advertentie staat dat de prijs bespreekbaar is. Op 29 maart 2009 worden in het programma *Undercover in Nederland* verborgencamerabeelden getoond van gesprekken met twee personen die vanwege financiële problemen hun nier te koop hebben aangeboden op internet, hoewel ze weten dat dit verboden en strafbaar is. De een vraagt 35.000 euro voor een nier en de ander vertelt over een ontvangen bod van 75.000 euro. Ze zijn ervan overtuigd dat het geen probleem is om het ziekenhuis te misleiden; om de transplantatie mogelijk te maken willen beiden zich in het ziekenhuis voordoen als een vriend met altruïstische beweegredenen.

Op 8 januari 2011 meldt het *Algemeen Dagblad* dat zeker 24 Nederlanders de afgelopen maanden hun nier te koop hebben aangeboden op websites als Marktplaats en Speurders. In de advertenties wordt een financiële vergoeding gevraagd. Soms worden concrete bedragen van 40.000 tot 80.000 euro genoemd. Ook in enkele politieregistraties wordt melding gemaakt van personen die een nier te koop aanbieden op internet. De advertenties worden door de websitebeheerders vaak na enige tijd van de websites verwijderd. In hun zoektocht naar een levende altruïstische donor plaatsen ook patiënten advertenties (Uitzending *EenVandaag*, 11 juni 2009). Dit toont hun wanhoop. Hoewel dergelijke advertenties legaal zijn (*Aanhangsel Handelingen II* 2008/09, nr. 3179), kunnen ze uitnodigen tot reacties van personen die tegen een financiële vergoeding een orgaan willen afstaan (BNRM, 2009).

Nederlanders plaatsen ook op buitenlandse websites advertenties waarin ze zichzelf tegen een commerciële vergoeding als donor aanbieden. Op 30 oktober 2012 stuit Filemon Wesselink in zijn programma *De Week van Filemon* op de Belgische variant van Marktplaats, www.aanbod.be, waar tientallen Nederlandse en Belgische personen hun nier te koop aanbieden. Een van de Nederlandse aanbieders, 'Leo', wil wel voor de camera met Filemon praten, mits vermomd en met een vervormde stem. Leo zoekt een uitweg voor zijn financiële problemen en heeft hiertoe de volgende constructie bedacht: de ontvanger van zijn nier koopt zijn huis voor de vraagprijs van 160.000 euro, zodat Leo er hypotheekvrij kan blijven wonen. Hij heeft al een serieuze koper voor zijn nier en geeft aan dat hij zich in het ziekenhuis wil voordoen als een altruïstische donor.

Zoals besproken, geldt voor Nederlanders die zich in het buitenland tegen een commerciële vergoeding als donor, ontvanger of handelaar aanbieden de eis van dubbele strafbaarheid: het land waar het misdrijf is begaan, moet deze gedraging ook strafbaar stellen. Uit een uitzending van *EenVandaag* (11 juni 2009) blijkt dat een Afghaanse arts vanuit Nederland voor een patiënt een nier wil proberen te kopen in Afghanistan. De Kamervragen die naar aanleiding van deze uitzending zijn gesteld, zijn als volgt beantwoord: *'Of de handelswijze van de arts strafbaar is hangt af van de nationaliteit van de betrokken arts en van Nederlandse en Afghaanse wetgeving op dat punt. De Nederlandse strafwet is van toepassing op de Nederlander die zich buiten Nederland schuldig maakt aan een feit dat in Nederland een misdrijf oplevert en dat strafbaar is in het land waar het is begaan. Op de vraag of daarvan in casu sprake is, kan ik geen antwoord geven.'* (*Aanhangsel Handelingen II* 2008/09, nr. 3179). Daarnaast geldt voor buitenlanders die zich in Nederland tegen een vergoeding als donor, ontvanger of handelaar aanbieden dat zij strafbaar zijn op grond van artikel 2 van het Wetboek van Strafrecht en het

territorialiteitsbeginsel. Dat hiervan in Nederland sprake is, blijkt uit onderzoek van Ambagtsheer (2007). Een transplantatiecoördinator heeft aangegeven benaderd te zijn door twee mannen die zich illegaal in Nederland bevinden met de vraag of ze hun nier kunnen doneren in ruil voor een verblijfsvergunning. Ook heeft de transplantatiecoördinator telefonisch verteld te zijn benaderd door twee Duitse mannen met financiële problemen die hun nier voor een hoge prijs willen verkopen.

De Nationaal Rapporteur heeft aangegeven dat waakzaamheid moet worden betracht nu het aantal donaties bij leven in Nederland toeneemt. Zij stelt dat de verwantschap en/of emotionele band die voor donatie bij leven vereist is³⁵ niet altijd grondig wordt onderzocht, en dit betekent een risico van donatie uit winst oogmerk of vanwege dwang of manipulatie (BNRM, 2007). Indien een patiënt zich met een potentiële donor bij een ziekenhuis in Nederland meldt en beide partijen aangeven dat de donatie volledig onbaatzuchtig is, is het voor het medisch personeel moeilijk te bepalen of sprake is van een commerciële donatie. Bovendien hebben zij geen opsporingstaak. Ook voor opsporingsautoriteiten is het moeilijk te bepalen of tussen de donor en ontvanger een financiële transactie heeft plaatsgevonden (zie tekstbox 2).

Tekstbox 2. Orgaandonatie in ruil voor aandelen?

In 2013 ontvangt de politie het bericht van de Belastingdienst dat de beheerder van een bedrijf een nier heeft gedoneerd aan de eigenaar van het bedrijf, en dat sprake lijkt te zijn van betaling door middel van de overdracht van aandelen van het bedrijf. Een complicerende factor is dat het bedrijf een hoge schuld heeft. Zowel de eigenaar als de beheerder verklaart echter aan de politie dat de donatie een vriendendienst is geweest.³⁶

Bronnen: Belastingdienst-informatie; politie-informatie

Daarbij komt dat de wet geen onderscheid maakt tussen het geven van een vergoeding en een materieel gebaar uit dankbaarheid. Meulenbelt (2010, p. 17) heeft medici in Nederland geïnterviewd die stellen dat *'het geven van een orgaan een gift is waarvoor mensen hun dankbaarheid op verschillende manieren tonen'* en dat *'beloningen in allerlei vormen gegeven worden'*. Uit onderzoek van Van Buren et al. (2010) blijkt dat wekelijkse diners en betaalde vakanties tot het repertoire van giften uit dankbaarheid kunnen behoren. Strikt juridisch genomen zijn dergelijke giften echter strafbaar, indien ze meer bedragen dan de kosten die een rechtstreeks gevolg zijn van het verwijderen van het orgaan en er een oogmerk was de gift te ontvangen (artikel 2 jo. artikel 32 WOD).

Onderzoek van Ambagtsheer (2007, p. 54) onderstreept dat het criterium van een hechte emotionele relatie tussen de patiënt en de donor in Nederland niet altijd strikt gehandhaafd wordt. *'The interviews with the physicians indicated that as long as the donor and the patient are willing to go through with the donation (e.g. there are no indications of coercion), and there are no physical barriers that may hamper the transplant, a donation may already take place. [...] Another finding of the interviews is that physicians give more priority to possible cases of coercion between the donor and the recipient, than possible cases of trade. [...] The possible establishment of financial deals between the donor and the patient are not strictly controlled.'* Meulenbelt (2010) bevestigt dat medici na een transplantatie weleens hebben gedacht dat financiële motieven aan de donatie ten grondslag lagen. Donatieprocedures zijn ook wel afgebroken als op voorhand werd vermoed dat de donor financieel begunstigd zou worden door de ontvanger. De bevindingen van een anonieme enquête die in 2013 in het kader van het HOTT-project is afgenomen onder medici in Nederland voeren nog verder. Enkele respondenten hebben aangegeven weet te hebben van situaties waarin tussen patiënten en donoren onderling sprake is geweest van een commerciële transactie (zie tekstbox 3). Hoewel de omvang onbekend is, wijzen deze bevindingen erop dat commerciële donaties zich in Nederland voordoen. Voor zover bekend zijn bij dergelijke vermoedens tot op heden geen stappen ondernomen in de richting van onderzoek door het ziekenhuis of de IGZ.

³⁵ Gezien de context doelt de Nationaal Rapporteur hier op een directe of indirecte donatie. Er kunnen immers ook anonieme donaties plaatsvinden, waarbij de donor en de ontvanger elkaar niet kennen.

³⁶ Ambagtsheer (2007) maakt melding van een vergelijkbare zaak, waarin een donor na de donatie aan het verplegend personeel vertelt dat hij een bedrijf zal krijgen van de patiënt aan wie hij zijn nier gedoneerd heeft.

Tekstbox 3. Ervaringen van medici met commerciële orgaantransplantaties in Nederland³⁷

In het kader van het HOTT-project is in 2013 een anonieme enquête verspreid onder 546 Nederlandse transplantatiechirurgen, nefrologen, verpleegkundigen en maatschappelijk werkers. Van de 241 medische professionals die de enquête hebben ingevuld (44%), hebben 17 respondenten (7%) tussen 2008 en 2013 *patiënten* behandeld³⁸ van wie ze vermoeden dat zij in Nederland een nier hebben gekocht, omdat hun gedrag daar aanleiding toe gaf. Een respondent meent zeker te weten dat twee commerciële transacties hebben plaatsgevonden; twee patiënten hebben namelijk verteld dat zij de nier van de donor hebben gekocht.

Daarnaast hebben 13 respondenten (5%) het vermoeden dat *donoren* een nier hebben verkocht aan een patiënt in Nederland. Deze vermoedens zijn gerezen om verschillende redenen: de patiënt en de donor hadden ruzie, ze hadden geen duidelijke relatie of een inconsistent verhaal, de patiënt en de donor hadden na de donatie geen contact meer, de donor was afkomstig uit een zwak sociaal milieu of had een afhankelijkheidsrelatie ten opzichte van de – in dit geval rijke – patiënt, of de donor gaf aan dat de patiënt niets had betaald terwijl hij/zij daar wel recht op had. Eén geval betrof een patiënt die zich met een donor uit het buitenland bij het ziekenhuis meldde. Hun relatie was moeilijk te verifiëren. De donor sprak geen Nederlands, maar hield vol de neef van de patiënt te zijn. Twee respondenten weten zeker dat commerciële transacties hebben plaatsgevonden: één donor heeft in materieel en financieel opzicht van de donatie geprofiteerd en één donor heeft de respondent verteld dat de patiënt hem/haar zou belonen.

Niet in alle bovenstaande gevallen is duidelijk op welk moment de vermoedens zijn gerezen bij de respondent en of, indien dit vóór de donatie is geweest, de transplantatie doorgang heeft gevonden.

In Nederland hebben tot op heden geen vervolgingen voor orgaanhandel plaatsgevonden (BNRM, 2012).³⁹ In 2012 is de politie wel ingeschakeld door het hoofdkantoor van Marktplaats in Amsterdam, waar een Duitse vrouw met financiële problemen haar nier te koop kwam aanbieden. De politie heeft de vrouw verzocht te vertrekken. In 2013 heeft de politie een Nederlandse man verhoord die een advertentie op Marktplaats had geplaatst waarin hij zijn nier te koop aanbood. De man heeft verklaard te weten dat het verboden is om organen te koop aan te bieden en heeft spijt betuigd (politie-informatie). Naar aanleiding van de bevindingen die in dit kennisdocument zijn beschreven, heeft de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ), die verantwoordelijk is voor toezicht op de naleving van de WOD, maatregelen genomen. Door de Inspectie voor de Gezondheidszorg wordt nu regelmatig gezocht naar advertenties waarin organen te koop worden aangeboden, en bij voldoende opsporingsindicaties wordt de strafbare gedraging door hen onderzocht. In twee gevallen heeft dit geleid tot het verhoren van de adverteerder en het opmaken van een proces-verbaal. Deze processen-verbaal worden door de IGZ nog aangeboden aan het Openbaar Ministerie (communicatie via e-mail met medewerker IGZ, oktober 2014).

2.2. Orgaanhandel in Europa

Uit onderzoek naar incidenten in Europa blijkt dat in ten minste vier Europese landen vervolgingen voor orgaanhandel hebben plaatsgevonden die tot veroordelingen hebben geleid: Duitsland, Oostenrijk, Roemenië en Oekraïne. In Duitsland is in 2002 een man vervolgd voor orgaanhandel, zoals strafbaar is gesteld in het 'Transplantationsgesetz' (1997). Uit naam van zijn bedrijf had hij transplantatieklinieken in de Verenigde Staten aangeschreven; voor 10.000 dollar bood hij menselijke organen aan uit Oost-Europa, waar hij contacten onderhield met officiële overheidsinstanties. De man is schuldig bevonden aan een poging tot commerciële orgaanhandel in drie gevallen en veroordeeld tot een voorwaardelijke

³⁷ De enquête is afgenomen door Ambagtsheer, Van Balen en Weimar, allen werkzaam bij het Erasmus Medisch Centrum in Rotterdam, afdeling Inwendige Geneeskunde, sector Transplantatie en Nefrologie.

³⁸ Een patiënt wordt door verschillende specialisten behandeld, dus hier kan sprake zijn van dubbeltellingen.

³⁹ In vergelijking met bijvoorbeeld Duitsland, waar de beslissing om te vervolgen wordt geregeerd door het legaliteitsbeginsel, bestaat in Nederland op grond van het opportuniteitsbeginsel meer beleidsruimte voor het Openbaar Ministerie om te beslissen of een strafbaar feit wel of niet wordt vervolgd.

gevangenisstraf van één jaar en zes maanden (uitspraak rechtbank München, ontvangen van het Bundeskriminalamt, mei 2013). Naar aanleiding van een online advertentie waarin een man voor minimaal 80.000 euro zijn nier te koop aanbood, heeft in 2003 ook in Oostenrijk een veroordeling voor orgaanhandel plaatsgevonden. *'An Austrian man tried to sell one of his kidneys on the Internet and ended up with a four-month suspended jail sentence and a fine of £2,000 in July 2003. [...] He was hoping to use the proceeds to help out his girlfriend's firm, which was having financial troubles. The Austrian made a full confession and said he was pleased he kept both his kidneys.'* (Computer Weekly, 2003, p. 44). In 2005 is in Roemenië een man veroordeeld voor orgaanhandel. De politie kwam hem op het spoor door een medisch routineonderzoek in een Roemeense gevangenis (waar de man een straf uitzat voor diefstal) dat onthulde dat hij een nier miste. De man vertelde de gevangenisarts dat zijn nier om medische redenen was verwijderd, maar er was geen ziekenhuisdossier te vinden dat zijn verhaal ondersteunde. Uit het politieonderzoek bleek dat de man zijn nier voor 18.000 dollar had afgestaan aan een Oostenrijkse man van Servische afkomst. De transplantatie was in 2001 als 'levende verwante donatie' uitgevoerd in een ziekenhuis in Wenen (Ionescu, 2005). In 2007 is in Oekraïne een moeder vervolgd, omdat zij op internet een nier van haar kind te koop aanbood. De vrouw is schuldig bevonden en veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf (Holmes, 2009).

Er zijn aanwijzingen dat orgaanhandel ook in andere Europese landen plaatsvindt. Zo heeft de Raad van Europa in 2004 een enquête over orgaanhandel doen uitgaan, waarop zes lidstaten hebben aangegeven dat er beschuldigingen bestaan dat organen binnen hun grenzen op illegale wijze zijn verwijderd: Armenië, Estland, Georgië, Rusland, Turkije en Oekraïne (Council of Europe Steering Committee on Bioethics & European Health Committee, 2004). In het Verenigd Koninkrijk (waar orgaanhandel als gevolg van een schandaal in 1988⁴⁰ strafbaar gesteld is in de Human Tissue Act 2004) heeft weliswaar geen vervolging plaatsgevonden (persoonlijke communicatie Human Tissue Authority, Londen, februari 2013), maar zijn wel enkele artsen uit het medisch register geschrapt of tijdelijk geschorst, naar aanleiding van een aanmoediging tot of toezegging van de handel in organen van levende donoren.⁴¹ De Belgische autoriteiten zijn in 2012 een opsporingsonderzoek gestart naar aanleiding van een online advertentie van een Belgische man die voor 75.000 euro zijn nier te koop aanbood, wat in België strafbaar gesteld is in de Wet betreffende het wegnemen en transplanteren van organen (1986). Het onderzoek heeft niet tot een vervolging geleid, omdat de man bleek te handelen vanuit een zware depressie (persoonlijke communicatie Federale gerechtelijke politie, Brussel, juni 2013).

2.3. Transplantatietoerisme vanuit Nederland

De Nationaal Rapporteur stelt in 2007 dat betrouwbare informatie over het aantal patiënten uit Nederland dat in het buitenland tegen betaling een orgaan laat implanteren ontbreekt. Nierspecialisten kennen wel (verhalen over) patiënten die buiten Stichting Eurotransplant om een transplantatie in het buitenland hebben ondergaan. Zo melden twee medisch specialisten in 2006 in de media dat enkele Nederlandse patiënten in China een orgaantransplantatie hebben ondergaan (Uitzending Netwerk, 31 januari 2006) en op 10 juni 2011 stelt een chirurg in *Metro* dat enkele tot een tiental Nederlanders per jaar een nier kopen

⁴⁰ Betaalde donatie is in het Verenigd Koninkrijk voor het eerst strafbaar gesteld in de Human Organ Transplant Act 1989, naar aanleiding van een orgaanhandelschandaal in 1988. Een vooraanstaand nefroloog en medisch directeur van het National Kidney Centre in Londen betaalde Turkse personen 2000 tot 3000 Engels pond om een nier af te staan aan zijn Engelse patiënten. De donoren werden benaderd via advertenties in diverse kranten en vlogen van Istanboel naar Londen met een brief waarin stond dat zij 'een familielid zouden bijstaan dat een niertransplantatie zou ondergaan'. Ze werden niet geïnformeerd over eventuele risico's en over nazorg in Turkije. De nefroloog verdiende ongeveer 66.000 Engels pond per transplantatie en is definitief uit het medisch register geschrapt. Drie collega-artsen die bij deze transplantaties betrokken zijn geweest, werden voor twee tot drie jaar geschorst (*BBC News*, 22 september 2000).

⁴¹ Na het orgaanhandelschandaal in 1988 is in 2002 in het Verenigd Koninkrijk nog een arts uit het medisch register geschrapt. Het gaat om een in 2001 gepensioneerde arts van Indiase afkomst die een undercoverjournalist van *The Sunday Times* had toegezegd dat hij tegen betaling een niertransplantatie kon regelen in het Verenigd Koninkrijk of een ander land. Er heeft geen strafrechtelijk onderzoek plaatsgevonden, omdat geen sprake was van een daadwerkelijke handel in organen (*BBC News*, 30 augustus 2002). Een andere Indiase arts uit het Verenigd Koninkrijk is vlak daarna voor zes maanden geschorst, omdat hij twee undercoverjournalisten van *The Sunday Times* zou hebben aangemoedigd tot het handelen in organen van levende donoren. Zij benaderden de arts naar aanleiding van een bericht dat hij voor een van zijn patiënten een betaalde transplantatie in India had geregeld, waarbij deze patiënt aan een infectie was overleden (*BBC News*, 15 oktober 2002).

in Turkije of Israël. In het kader van een verkennend onderzoek⁴² zijn voor de vijfde rapportage *Mensenhandel* van de Nationaal Rapporteur (BNRM, 2007) interviews gehouden met een transplantatiechirurg, acht nefrologen en vier transplantatiecoördinatoren in Nederland. Zij bleken in totaal 27 personen te kennen die in de voorafgaande tien à vijftien jaar een orgaan hadden laten implanteren in de Verenigde Staten, India, Pakistan, Iran, Irak, China, of mogelijk Colombia, Singapore en Thailand.⁴³ Het ging veelal om mannelijke patiënten met een buitenlandse achtergrond. Etnische netwerken en internet hebben een belangrijke rol gespeeld bij het faciliteren van de transplantaties (zie tekstbox 4). Het is vaak onbekend van wie het orgaan afkomstig was: een bloedverwant, partner of betaalde donor (BNRM, 2007, 2009; zie ook Ambagtsheer, 2007).

Tekstbox 4. Een transplantatie met een betaalde nierdonor in China

Een mannelijke nierpatiënt van Chinese afkomst is in 2004 vanuit Nederland naar China gereisd om een daar gekochte nier te laten implanteren. Het kopen en verkopen van organen was destijds niet strafbaar in China. Zijn familieleden in China hebben een levende mannelijke donor voor hem gevonden en de kosten van de transplantatie (10.000 tot 50.000 euro) medegefinancierd. De Nierstichting heeft zijn dialysebehandeling in China vergoed: de man had gemeld in China met vakantie te zijn en de Nierstichting vergoedt dialysebehandelingen tijdens vakanties. De nierpatiënt is bij de voorbereidingen voor de transplantatie geholpen door zijn dialysearts in Nederland en onderhield tijdens zijn verblijf in China ook contact met hem.

Bronnen: BNRM, 2007; Ambagtsheer, 2007

Patiënten met een buitenlandse achtergrond reizen mogelijk vaker naar het buitenland voor een transplantatie dan etnisch Nederlandse patiënten. Uit onderzoek komt naar voren dat immigranten vaak oververtegenwoordigd zijn op de wachtlijst en daardoor gemiddeld langer op een transplantatie wachten. Ze hebben minder vertrouwen in de nationale gezondheidszorg en zoeken hun heil in een ander land, veelal het land van herkomst (Berglund & Lundin, 2012; Cronin, Johnson, Birch, Lechler & Randhawa, 2011). Volgens Ambagtsheer (2007) is een genormaliseerde perceptie van orgaanhandel ook een belangrijke verklaring voor het besluit van immigranten om vanuit Nederland naar het buitenland te reizen voor betaalde transplantaties. Het is ook mogelijk dat artsen in Nederland opener zijn over patiënten van buitenlandse afkomst die naar het buitenland reizen dan over etnisch Nederlandse patiënten. *'Perhaps it is easier for physicians to deal with commercial transplant tourism when it occurs far away from their offices by foreign-born persons.'* (Ambagtsheer, 2007, p. 67). Het is immers bekend dat ook patiënten met de Nederlandse nationaliteit in transplantatietoerisme participeren (zie tekstbox 5).

Artsen in Nederland die worden geconfronteerd met patiënten die in het buitenland een transplantatie hebben ondergaan en vermoeden dat de nier afkomstig is van een betaalde donor zien het niet als hun taak als opsporingsambtenaar op te treden. Het Openbaar Ministerie stelt in de *Aanwijzing Mensenhandel* van 2008 dat het wenselijk is dat medici bij een indicatie van gedwongen orgaandonatie de patiënt wijzen op de mogelijkheid aangifte te doen en in contact te treden met de hulpverlening. De artsen kunnen zelf ook aangifte doen van geconstateerde misstanden (BNRM, 2009). Op grond van hun beroepsgeheim hebben zij echter een zwijgplicht en zijn zij als verschoningsgerechtigden vrijgesteld van een aangifteplicht van misdrijven die mogelijk gepleegd zijn door hun patiënten (KNMG, 2012). Het beroepsgeheim is niet absoluut en kan worden doorbroken indien een arts in een conflict van plichten geraakt, bijvoorbeeld wanneer een arts wordt geconfronteerd met een patiënt die een misdrijf wil begaan dat schade zal toebrengen aan de patiënt zelf en/of anderen (Beaucamp, 2003).⁴⁴ Deze spanning tussen

⁴² Uit het *Mensenhandel deelrapport criminaliteitsbeeld 2005* (KLPD, Dienst Nationale Recherche, 2005) blijkt dat de politie behoefte heeft aan een verkennend onderzoek naar transplantatietoerisme vanuit Nederland.

⁴³ In de landen Irak (wet van 1986), Singapore (1987), India (1994) en Thailand (1995) was de commerciële handel in organen in die tijd strafbaar. Dat geldt niet voor Colombia (2004), China (2006), de Verenigde Staten (2006) en Pakistan (2007). Zoals besproken heeft Iran de handel sinds 1988 gereguleerd voor personen met de Iraanse nationaliteit.

⁴⁴ Het Nederlandse juridische kader omtrent het doorbreken van de geheimhoudingsplicht (in beginsel strafbaar ex artikel 272 WvSr) gaat ervan uit dat doorbreking alleen mogelijk is, indien sprake is van direct gevaar voor de patiënt of anderen dat niet op andere wijze kan worden afgewend (subsidiariteit). Bovendien mag de schending niet verder gaan dan noodzakelijk is voor het doel dat met het doorbreken is beoogd (proportionaliteit) (Van Maurik & Van der Meij, 2012).

de zorgplicht en wettelijke verboden kan ertoe leiden dat artsen opzettelijk aanwijzingen negeren die erop duiden dat een patiënt via illegale wegen een orgaan wil verkrijgen of terugkeert uit het buitenland met een orgaan dat illegaal lijkt te zijn verkregen (OSCE, 2013). Zo blijkt uit onderzoek van Ambagtsheer (2007) dat medici bewust kunnen nalaten vragen te stellen, zodat de waarheid in het midden blijft en ze zich in mindere mate betrokken voelen bij mogelijk illegaal en onethisch gedrag. Een geïnterviewde nefroloog omschrijft de kwestie als volgt: *'I did not want to interrogate the patient, for I am his doctor and I will remain his doctor. [...] I refrain myself from knowing. [...] I believe it was my way of ostracizing. I wanted to keep my hands clean and not be accessory to things that are ethically unacceptable. I did not want to feel guilty.'* (Ambagtsheer, 2007, p. 65). Tot op heden worden potentiële gevallen van transplantatietoerisme niet gemeld. De Nederlandse Transplantatie Stichting (NTS) registreert wel hoeveel personen jaarlijks van de wachtlijst verdwijnen omdat zij een transplantatie hebben ondergaan in een land dat niet aangesloten is bij Stichting Eurotransplant. Van 2002 tot 2013 ging het om 34 nierpatiënten.⁴⁵ Patiënten die niet op de wachtlijst staan en nog voor het ondergaan van dialysebehandelingen naar het buitenland reizen (zie Ambagtsheer & Weimar, 2013), zijn niet meegenomen in deze cijfers. Het is onbekend naar welke landen deze 34 patiënten zijn afgereisd en van wie de nier afkomstig is. Hierbij moet in het oog worden gehouden dat het moment waarop commerciële donaties strafbaar zijn gesteld per land verschilt en dat de Nederlandse Zorgverzekeringswet tot 2010 bepaalde dat een transplantatie in het buitenland moest worden vergoed, zonder uitsluitingsgrond voor commerciële donaties (BNRM, 2009; *Aanhangsel Handelingen II* 2007/08, nr. 1741). Dat botste echter met de ethische en juridische normen in Nederland: een orgaan behoort om niet te worden afgestaan (Besluit van 31 augustus 2009, *Staatsblad* 2009, 381). Naar aanleiding van een betaalde transplantatie in Pakistan die door een Nederlandse zorgverzekeraar werd vergoed (zie tekstbox 5), is de regelgeving in Nederland gewijzigd.

Tekstbox 5. Nederlandse vrouw ondergaat betaalde niertransplantatie in Pakistan

Een Nederlands echtpaar is in juni 2007 naar Pakistan gereisd, waar de vrouw in een ziekenhuis een betaalde niertransplantatie heeft ondergaan. Het kopen en verkopen van organen was destijds niet strafbaar in Pakistan.⁴⁶ De vrouw had al een jaar lang ernstige nierklachten en onderging dialyse, waarop haar man via internet op zoek is gegaan naar een donor. De donor, een jonge Pakistaanse man, was benaderd door het ziekenhuis, dat ook zijn betaling zou regelen. Het echtpaar heeft gezegd de donor niet te kennen; de man heeft de donor in het ziekenhuis kort gezien, zonder hem gesproken te hebben. De behandelend arts van de vrouw in Nederland was het vanwege ethische bezwaren niet eens met haar beslissing om naar Pakistan te gaan, waardoor ze op voorhand geen beroep kon doen op haar zorgverzekering. Ze heeft de transplantatie dan ook zelf betaald aan het ziekenhuis in Pakistan, maar eenmaal in Nederland heeft ze de kosten (12.000 euro) bij haar verzekeraar gedeclareerd, en deze heeft de transplantatie uiteindelijk vergoed.⁴⁷

Bron: uitzending *Netwerk* 21 januari 2008

Naar aanleiding van deze casus kondigde minister Klink in een brief van 3 november 2008 aan de Tweede Kamer het voornemen aan 'de regelgeving zodanig aan te vullen, dat de verzekeraar, in die gevallen dat ernstige twijfel bestaat omtrent de ethische aanvaardbaarheid van een transplantatie, de vergoeding moet weigeren.' (*Kamerstukken II* 2008/09, 28 140, nr. 62). Ter uitvoering daarvan is per 1 januari 2010 het Besluit Zorgverzekering gewijzigd. Deze wijziging heeft tot gevolg dat een transplantatie die verricht wordt buiten de Europese Unie of landen die partij zijn bij de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte, alleen wordt vergoed als sprake is van een donatie door een

⁴⁵ Deze cijfers zijn afkomstig uit de jaarverslagen 2002 tot en met 2012 van de NTS. De jaarverslagen zijn beschikbaar vanaf het jaar 2000, maar pas vanaf 2002 is 'Transplantatie buiten ET' als aparte categorie van uitstroom benoemd (www.transplantatiestichting.nl).

⁴⁶ Het kopen en verkopen van organen is in Pakistan strafbaar gesteld in september 2007; zie Bile et al., 2010.

⁴⁷ De zorgverzekeraar had wel twijfels over de legitimiteit van de transplantatie, getuige het verzoek in een brief aan de verzekerde om schriftelijk te verklaren dat de donor geen commercieel belang had om een nier te verstrekken. Al hebben ze van het ziekenhuis vernomen dat de betaling van de donor zou worden geregeld, het echtpaar verklaart dat er geen sprake is geweest van een commerciële transactie.

bloedverwant, echtgenoot of geregistreerde partner van de verzekerde. De redenering is dat in deze gevallen minder snel sprake zal zijn van een financiële compensatie (Besluit van 31 augustus 2009, *Staatsblad* 2009, 381).

Met deze wijziging is een extra drempel opgeworpen voor transplantatietoerisme – niet enkel vanwege ethische en juridische bezwaren, maar ook omdat er medische risico's kleven aan een transplantatie in het buitenland. *'In Nederland worden potentiële donoren en ontvangers maandenlang zorgvuldig gescreend voordat ze in aanmerking komen voor donatie of transplantatie. Dankzij die goede zorgen schommelt de sterftkans [voor een patiënt] na een niertransplantatie in Nederland al jaren tussen de 1 en 5 procent. Bij patiënten met een illegale nier, waarvan de herkomst dus niet bekend is, ligt dat percentage op één op de vijf,'* aldus een Nederlandse transplantatiechirurg (*Metro*, 10 juni 2011). Uit onderzoek blijkt dat patiënten vaak uit het buitenland terugkeren met een medische complicatie of infectie. De overleving van de patiënt en het getransplanteerde orgaan is vaak lager dan bij transplantaties uitgevoerd in eigen land (Evans, 2008; Inston, Gill, Al-Hakim & Ready, 2005).⁴⁸ *'Illegal transplants connected with organ trafficking are not subject to proper controls and can endanger the lives, not only of living donors but also of recipients.'* (Council of Europe, 2014, p. 2). Op de website van de NTS wordt gewezen op de gevaren en het mogelijk illegale karakter van transplantatietoerisme. Toch reizen patiënten vanuit Nederland nog steeds naar het buitenland voor een orgaantransplantatie. In 2011 is in Pakistan bijvoorbeeld een Afrikaanse man met de Nederlandse nationaliteit gearresteerd, omdat hij zonder toestemming van de Pakistaanse autoriteiten een transplantatie met een nier van een levende donor wilde ondergaan (communicatie via e-mail met een Nederlandse liaison-officier in Pakistan, juli 2013). Uit de eerder besproken enquête in het kader van het HOTT-project blijkt dat bijna de helft van de bevroegde medische professionals in Nederland de afgelopen vijf jaar één tot vier nierpatiënten heeft behandeld die een transplantatie in het buitenland hebben ondergaan, voornamelijk in landen buiten de Europese Unie (zie tekstbox 6). Dikwijls zijn er vermoedens van koop en een derde van de respondenten stelt zelfs zeker te weten dat de nier gekocht is. Aangezien een patiënt door meerdere specialisten wordt behandeld, kan op basis van de enquête geen uitspraak worden gedaan over de omvang van transplantatietoerisme vanuit Nederland.

Tekstbox 6. Een onderzoek naar transplantatietoerisme vanuit Nederland⁴⁹

Uit een anonieme enquête die in het kader van het HOTT-project in 2013 is afgenomen onder 241 Nederlandse transplantatiechirurgen, nefrologen, maatschappelijk werkers en verpleegkundigen blijkt dat 110 respondenten (46%) tussen 2008 en 2013 één tot vier nierpatiënten hebben behandeld⁵⁰ die een transplantatie in het buitenland hebben ondergaan. 100 respondenten (42%) hebben patiënten behandeld die buiten de EU zijn getransplanteerd; 65 van hen vermoeden dat de nier gekocht is en 31 van hen stellen dit zeker te weten. 22 respondenten (9%) hebben patiënten behandeld die binnen de EU een transplantatie hebben ondergaan, en 2 van deze respondenten vermoeden dat de nier is gekocht. Het gaat om patiënten die onaangekondigd met een geïmplanteerde nier in het ziekenhuis verschenen, die niet willen uitleggen op welke wijze ze een nier hebben ontvangen, die toegeven dat ze een nier hebben gekocht, die veel geld hebben betaald voor de transplantatie of aangeven dat de donor geld voor de nier heeft ontvangen. Tot slot gaat het om patiënten die terugkeren met een medisch dossier waarin vermeld staat dat de nier is gekocht.

Zoals besproken kan een persoon met de Nederlandse nationaliteit die in het buitenland een orgaan koopt in Nederland alleen schuldig worden bevonden aan orgaanhandel als (a) het land waar de transplantatie plaatsvindt dit misdrijf ook strafbaar stelt en (b) de betaalde vergoeding meer bedraagt dan de kosten die een rechtstreeks gevolg zijn van het verwijderen van het orgaan. Een complicerende factor

⁴⁸ Gemiddeld 40 procent van de patiënten die naar het buitenland reizen voor een betaalde orgaantransplantatie is echter medisch ongeschikt bevonden voor transplantatie, aldus een transplantatiechirurg van het Erasmus Medisch Centrum in Rotterdam (*Metro*, 10 juni 2011).

⁴⁹ Ambagtsheer, Van Balen en Weimar hebben in aanvulling op de enquête enkele patiënten geïnterviewd die vanuit Nederland naar het buitenland zijn gereisd voor een transplantatie. De algehele bevindingen van dit onderzoek zijn opgenomen in een rapportage van het HOTT-project, die naar verwachting vanaf december 2014 te downloaden is via www.hottproject.com

⁵⁰ Een patiënt wordt door verschillende specialisten behandeld, dus hier kan sprake zijn van dubbeltellingen.

is dat in het buitenland verrichte transplantaties vaak als genetisch verwante donaties worden gemeld. Niet zelden keert een patiënt terug naar Nederland met de vermelding in zijn of haar medisch dossier dat de nier afkomstig is van een 'neef' of 'nicht'. Dit is een effectieve dekmantel voor betrokken buitenlandse artsen. Gezien de wijziging van het Besluit Zorgverzekering, die een vergoeding toezegt wanneer het orgaan afkomstig is van een bloedverwant, heeft ook de patiënt baat bij deze vermelding in zijn of haar dossier (Van Dijk et al., 2011).

Deze complexiteit vereist een gedegen grensoverschrijdende opsporing. Hoewel verschillende 'orgaanexporterende landen' maatregelen hebben getroffen om transplantatietoerisme tegen te gaan, blijft de handhaving in veel landen nog uit of zijn er aanwijzingen dat de handel ondergronds gaat of zich verplaatst naar andere landen (Van Dijk et al., 2011; Shimazono, 2007). Uit een recente documentaire van de Nederlandse publieke omroep (zie tekstbox 7) blijkt dat handelaars wereldwijd op zoek zijn naar ziekenhuizen waar betaalde transplantaties worden uitgevoerd zonder dat te veel vragen worden gesteld. Indien nodig wordt uitgeweken naar een ander ziekenhuis, eventueel in een ander land.

Tekstbox 7. Bemiddelingsbureau biedt Nederlandse journaliste betaalde transplantatie aan

Eind 2012 doet een Nederlandse journaliste zich op internet voor als patiënt op zoek naar een nierdonor en komt in contact met *medical tourism company* Planet Hospital, gevestigd in de Verenigde Staten. Tijdens een ontmoeting met de CEO, Rudy Rupak, in Parijs biedt deze haar een transplantatie met een levende donor uit Oost-Europa of Afrika aan en zegt hij goede ervaringen te hebben met een ziekenhuis in Mexico. *'In Mexico, we work with a well-reputed surgeon who was the former Undersecretary of Health and was responsible for writing the transplant laws for Mexico.'* De totale kosten voor de bemiddeling, donor en transplantatie zijn ruim 80.000 dollar. In februari 2013 laat Rudy via een e-mail echter weten dat het ziekenhuis *'has had to temporary stop their non-related transplant program.'* Hij geeft aan dat ze dezelfde situatie hebben gehad met een ziekenhuis in Portugal. De journaliste kan wel in een ander ziekenhuis in Mexico terecht, dat beduidend duurder is (totale kosten: 110.000 tot 120.000 dollar). Rudy brengt de journaliste in contact met een Duitse man die recentelijk een niertransplantatie in Mexico heeft ondergaan. Deze man vertelt haar telefonisch dat zijn nier afkomstig was van een betaalde donor uit Kenia en dat ze bij aankomst in Mexico een bezoek aan een notaris moet afleggen. Deze notaris, die zou worden omgekocht door Rudy, maakt al het papierwerk in orde. Het ziekenhuis stelt dan geen vragen. Op verzoek van de journaliste regelt Rudy een afspraak met de arts in het ziekenhuis in Mexico. Bij navraag ontkent de arts dat er illegale praktijken plaatsvinden, maar na het bezoek kan de transplantatie geen doorgang meer vinden. In een e-mail van Planet Hospital is te lezen dat *'the hospital was not very cooperative after this happened, because they were frightened.'* Planet Hospital laat de journaliste weten dat ze de arts niet had moeten vragen naar mogelijkheden met betaalde donoren. Ze bieden de journaliste opnieuw een transplantatie aan in het eerstgenoemde ziekenhuis in Mexico, dat in februari 2013 tijdelijk was gestopt met het uitvoeren van transplantaties tussen niet-verwante partijen.

Bronnen: uitzending *KRO Brandpunt* 14 april 2013 en ondersteunende documentatie⁵¹

Illegale transplantaties worden waarschijnlijk niet enkel door *buitenlandse* handelaars gefaciliteerd. In 2009 wordt bij een zoeking in het huis van een Nederlands echtpaar (de vrouw is van Filipijnse afkomst) een brief gevonden uit 2007, die geadresseerd is aan een arts in Nederland. In de brief wordt uiteengezet dat twee familieleden van de vrouw op de Filipijnen wonen en in een gerenommeerde kliniek in Manilla een nier van een levende donor hebben ontvangen. *'Veel patiënten uit het buitenland, met name uit het Verenigd Koninkrijk en Saoedi Arabië, worden hier behandeld.'* De brief bevat een aanbod aan de zoon van de arts, die nierpatiënt is, en andere patiënten in Nederland tot begeleiding bij de voorbereiding, een transplantatie met een nier van een levende donor en nazorg in Manilla. De vrouw *'regelt alle medisch noodzakelijke contacten inclusief die met levende donoren, regelt visa en verblijf in Manilla voor en na de ingreep en staat garant voor een correcte procedure.'* Ze bezit een hotel op de Filipijnen dat ze wil

⁵¹ Vóór de uitzending van de documentaire op 14 april 2013 heeft de KRO al het materiaal ter beschikking gesteld aan de politie. De Nederlandse politie heeft in deze zaak echter geen jurisdictie en heeft de informatie aan de Verenigde Staten verstrekt (*De Telegraaf*, 14 april 2013).

uitbreiden met een dialysecentrum. Het is onbekend of de brief daadwerkelijk aan de arts in Nederland is verstuurd (interviews chercheurs politie en Inspectie SZW, maart 2013).

2.4. Transplantatietoerisme vanuit Europa

Uit onderzoek blijkt dat ook vanuit andere Europese landen patiënten naar het buitenland reizen voor een transplantatie, en ook in deze gevallen is vaak niet bekend op welke manier de transplantatie gefaciliteerd is, van wie het orgaan afkomstig is en of een betaling heeft plaatsgevonden.

In reactie op de eerdergenoemde enquête van de Raad van Europa (Council of Europe Steering Committee on Bioethics & European Health Committee, 2004) hebben zeven lidstaten aangegeven weet te hebben van beschuldigingen dat hun inwoners naar een ander land zijn gereisd om op illegale wijze een orgaan te verkrijgen: Albanië, België, Cyprus, Frankrijk, Georgië, Kroatië en het Verenigd Koninkrijk. Enkel Georgië erkent de beschuldigingen. Als bestemmingslanden zijn China, India en Turkije genoemd.

Cronin et al. (2011) hebben onderzoek gedaan naar de omvang van transplantatietoerisme vanuit het Verenigd Koninkrijk. Op basis van informatie van de nationale transplantatiedatabase stellen zij dat ten minste 245 ingezetenen tussen 1 januari 2000 en 28 april 2009 voor een niertransplantatie naar een ander land zijn gereisd en naar het Verenigd Koninkrijk zijn teruggekeerd voor nazorg. Het betreft 210 transplantaties met levende donoren, 22 met overleden donoren en 13 met ongespecificeerde donoren. De patiënten waren voornamelijk van Zuid-Aziatische afkomst (62%). Een deel van de donororganen is mogelijk illegaal verkregen. De transplantaties hebben voornamelijk plaatsgevonden in Pakistan (49%), waar het kopen en verkopen van organen sinds 2007 strafbaar is, en India (20%), waar dit sinds 1994 strafbaar is. Hoewel onbekend is of in Pakistan en India voor de organen is betaald, geldt voor de 210 transplantaties met levende donoren dat het grootste deel van deze donoren (58%) géén bloedverwant was. Bij de transplantaties met levende verwante donoren zou het vaak om een neef van de patiënt zijn gegaan.

Vanuit Zweden zijn sinds 2000 minimaal dertig Zweedse burgers, van wie velen een andere etnische achtergrond hadden, naar een ander land gereisd en teruggekeerd met een geïmplanteerde nier. De bestemmingslanden zijn herkomstlanden van de patiënten of landen die bekend staan als 'orgaanexporterende landen'. Van de lijst met de dertig transplantatietoeristen, samengesteld door het hoofd van het Zweedse register voor mensen met een nierziekte en het hoofd van een transplantatiekliniek in Stockholm, hebben Berglund en Lundin (2012) drie personen geïnterviewd. Op basis van de interviews lijkt geen sprake te zijn van illegaal verkregen organen: één respondent is in zijn herkomstland Iran op de wachtlijst geplaatst en heeft daar in 2006 een transplantatie ondergaan met een nier van een overleden donor, de twee andere respondenten zijn in 2005 in Pakistan getransplanteerd, waar het kopen van organen destijds nog niet strafbaar was.

Hoewel weinig bekend is over transplantatietoerisme vanuit Europa, is vanuit enkele recente internationale opsporingsonderzoeken vastgesteld dat patiënten uit Duitsland, Polen, Oekraïne en Griekenland transplantaties in het buitenland hebben ondergaan die door criminele organisaties zijn gefaciliteerd. Aangezien de betrokken donoren zijn geïdentificeerd als slachtoffers van mensenhandel, worden de bevindingen van deze opsporingsonderzoeken in paragraaf 3.3 over mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering in Europa besproken.

3. Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering

In het voorgaande hoofdstuk over orgaanhandel zijn al situaties geschetst waarin sprake kan zijn van een verschuiving van de commerciële handel in organen naar de handel in personen met het oogmerk van orgaanverwijdering. Van deze verschuiving is sprake wanneer dwangmiddelen zijn toegepast.⁵² Zo hebben medische professionals anoniem te kennen gegeven vermoedens te hebben van commerciële donaties in Nederland, omdat de donor afkomstig was uit een zwak sociaal milieu (hier kan bijvoorbeeld sprake zijn van het dwangmiddel 'misbruik van een kwetsbare positie') of een afhankelijkheidsrelatie had ten opzichte van een rijke patiënt (hier kan bijvoorbeeld sprake zijn van het dwangmiddel 'misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht').

In de volgende twee paragrafen worden deels niet eerder geïdentificeerde incidenten gepresenteerd en geanalyseerd waaruit blijkt dat de Nederlandse handhavings- en opsporingsautoriteiten te maken hebben gehad met *mogelijke* gevallen van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering in en via Nederland. Paragraaf 3.3 geeft een overzicht van opsporingsonderzoeken en veroordelingen voor mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering in relatie tot andere Europese landen.

3.1. Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering in Nederland

De Nederlandse politie heeft van 2005 tot en met 2013 ten minste vijf aangiften van mensenhandel opgenomen waarin buitenlandse aangevers verklaren dat zij in Nederland zijn bedreigd met orgaanverwijdering. Hoewel er mogelijk meer dan vijf aangiften zijn, gaat het om relatief weinig aangiften in vergelijking met meer bekende vormen van mensenhandel zoals seksuele uitbuiting en arbeidsuitbuiting. De kenmerken van de vijf aangevers komen overeen met het donorprofiel dat is geschetst in paragraaf 1.5. De aangevers zijn van het mannelijk geslacht en zijn ongeveer 20 tot 40 jaar oud. De herkomstlanden en de landen waar de aangiften betrekking op hebben, zijn in de literatuur geïdentificeerd als 'orgaan-exporterende landen', met uitzondering van Iran (met een *nationaal* gereguleerde markt) en Nigeria.

De aangiften komen met elkaar overeen in de zin dat de aangevers verklaren dat ze in Nederland hun nier zouden (moeten) verkopen, maar zijn ontsnapt vóór de orgaandonatie heeft kunnen plaatsvinden. Twee aangevers verklaren naar Nederland te zijn gebracht met het doel van orgaanverwijdering – vrijwillig (zie tekstbox 8) of onder dwang (zie tekstbox 9). De overige drie aangevers zeggen voor werk of asiel naar Nederland te zijn gekomen. Toen ze eenmaal in Nederland waren, werd door de smokkelaars tevergeefs om meer geld voor de reis gevraagd (zie tekstboxen 10 en 11) of bleek dat het werken geen doorgang kon vinden (zie tekstbox 12) en om de schuld af te betalen zou zijn bedreigd met de verkoop van een orgaan.⁵³

Het is mogelijk om als buitenlandse donor een orgaan te doneren in Nederland. Zoals besproken in paragraaf 2.1 heeft de anonieme enquête die vanuit het HOTT-project is afgenomen onder medici in Nederland een situatie aan het licht gebracht waarin een patiënt zich met een donor uit het buitenland bij het ziekenhuis heeft gemeld, terwijl hun vermeende relatie niet afdoende kon worden geverifieerd. Hoewel de betreffende respondent de situatie heeft genoemd als een vermoedelijk geval van commerciële orgaandonatie, is de situatie niet verder onderzocht en er kan evenzeer sprake zijn geweest van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering.

⁵² Wanneer het slachtoffer een kind is (onder de leeftijd van 18 jaar) hoeft er geen sprake te zijn van dwangmiddelen.

⁵³ In recente mediaberichten vanuit Italië wordt ook melding gemaakt van illegale immigranten die als orgaandonor zouden moeten dienen. Er zouden vijf leden van een criminele organisatie uit Libië en Eritrea zijn gearresteerd. De criminele organisatie zou illegale immigranten die hun oversteek naar Europa niet konden betalen – hiervoor werden bedragen tot 1500 euro per persoon gerekend – aan andere organisaties hebben aangeboden als werkracht of donor. Aan de verdachten zou het organiseren van illegale immigratie ten laste zijn gelegd (NOS, 18 september 2014).

Tekstbox 8. Nigeriaanse man verklaart voor vrijwillige donatie naar Nederland te zijn gebracht

In 2012 wordt een Nigeriaanse man (NN1) met een hoge bloedsuikerspiegel aangetroffen in de parkeergarage van een ziekenhuis in Nederland. Hij weet niet hoe hij daar terecht is gekomen; door zijn diabetes heeft hij mogelijk in comateuze toestand verkeerd. Hij wordt opgenomen op de intensive care. Eenmaal bij kennis vertelt NN1 dat hij vrijwillig naar Nederland is gebracht om voor 7000 à 8000 (valuta onbekend) zijn nier te verkopen. Hij verklaart een baan in Nigeria te hebben. Zijn baas zou hem (en anderen) naar Togo hebben begeleid om hem in contact te brengen met een Arabisch sprekende man. Met zijn hand op de koran zou NN1 hebben beloofd dat hij zijn nier zou verkopen. De man zou voor hem een paspoort, visa en een vliegticket van Togo naar Parijs hebben geregeld en betaald. NN1 verklaart over de reis dat hij de man moest volgen en onderweg met niemand mocht praten. Hij zou bij vertrek uit Togo in goede gezondheid zijn geweest. In Parijs zou de man zijn paspoort hebben ingenomen om treinkaartjes naar Nederland te kopen. In Nederland zouden ze door twee mannen naar een woning zijn gebracht, waar NN1 drie dagen lang zou zijn vastgehouden, bewaakt door twee Arabisch sprekende mannen. NN1 zou zijn bezocht door twee artsen. Hij weet een beschrijving van de tweede arts te geven, die hem zou hebben verteld dat hij diabetes heeft en niet geschikt is om te doneren. De Arabisch sprekende man zou woedend zijn geworden. Hij zou NN1 aan zijn belofte hebben herinnerd en hebben gedreigd dat hij niet levend zou terugkeren naar huis. NN1 verklaart dat hij bang is geworden, is ontsnapt en zich vanaf dat moment niets meer herinnert. Hij stemt ermee in om zijn verhaal aan de politie te vertellen, mits het zijn terugkeer naar huis niet in de weg staat. Zijn aangifte bevat echter onvoldoende opsporingsindicaties. Zodra NN1 voldoende hersteld is, wordt hij op eigen verzoek op het vliegtuig naar Nigeria gezet.

Bronnen: ziekenhuisinformatie; politie-informatie

Tekstbox 9. Armeense man verklaart voor gedwongen donatie naar Nederland te zijn gebracht

In 2006 verklaart een Armeense man (NN2) aan de politie dat hij als krijgsgevangene jarenlang dwangarbeid heeft verricht in Rusland. Toen hij te zwak werd om te werken, zou hij zijn onderzocht door een arts die van mening was dat hij als orgaandonor kon worden verkocht, mits hij zou aansterken. NN2 zou naar een andere locatie zijn gebracht, waar hij niet meer hoefde te werken en goede voeding kreeg. Hij zou daar om de twee dagen zijn onderzocht door een arts. NN2 verklaart dat vanaf deze locatie regelmatig jongens als orgaandonor werden verkocht. Na een paar maanden te zijn aangesterkt, zou NN2 in een geblindeerde minibus naar Nederland zijn gebracht. Tijdens de reis zou hem duidelijk zijn geworden dat hij als orgaandonor zou worden verkocht aan Arabieren. NN2 verklaart in Nederland naar een woning te zijn gebracht, maar de volgende dag uit de woning te zijn gevlucht. In Nederland wordt hem een tijdelijke verblijfsvergunning onder de verblijfsregeling Mensenhandel verleend.⁵⁴ Zijn aangifte bevat echter onvoldoende aanknopingspunten voor een opsporingsonderzoek en de strafzaak wordt geseponeerd. NN2 doet een aanvraag bij de IND tot het verlenen van een verblijfsvergunning voor voortgezet verblijf. Deze aanvraag wordt ingewilligd.

Bronnen: politie-informatie; IND-informatie

⁵⁴ De verblijfsregeling Mensenhandel is neergelegd in hoofdstuk B8, paragraaf 3 van de Vreemdelingencirculaire (B8/3 Vc). Deze regeling houdt in dat aan een vermoedelijk slachtoffer of een getuige van mensenhandel een tijdelijke verblijfsvergunning (voor de duur van het opsporingsonderzoek of de vervolging) wordt verleend, op voorwaarde dat het slachtoffer of de getuige aangifte doet of als slachtoffer op een andere wijze medewerking verleent aan het onderzoek.

Tekstbox 10. Iraanse man verklaart in Nederland met orgaanverwijdering te zijn bedreigd

In 2010 verklaart een Iraanse man (NN3) dat hij voor een bedrag van 15 à 16 miljoen Iraanse toman (4350 à 4650 euro)⁵⁵ naar Nederland is gesmokkeld, waar hij politiek asiel wil aanvragen. Hij wordt in Iran gezocht voor zijn betrokkenheid bij een politieke partij. Hij verklaart met een reisagent te voet over de bergen naar Turkije en met de bus naar Istanboel te zijn gereisd, waarvandaan hij twee weken later naar Schiphol zou zijn gevlogen met een paspoort dat hij van de reisagent zou hebben gekregen. Eenmaal in Nederland zou NN3 door twee mannen met een auto naar een woning zijn gebracht, waar zou zijn gebleken dat hij nog meer geld moet betalen. Hij verklaart te zijn opgesloten in een kamer waar hij zou zijn mishandeld en waar zou zijn gedreigd dat hij zou worden omgebracht, waarna zijn nieren zouden worden verkocht. Hij verklaart te zijn ontsnapt. Aan NN3 wordt een tijdelijke verblijfsvergunning verleend onder de verblijfsregeling Mensenhandel, maar zijn strafzaak wordt geseponeerd in verband met het ontbreken van aanwijzingen van mensenhandel. NN3 dient bij de IND een aanvraag in voor een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd asiel. Deze wordt ingewilligd.

Bronnen: CoMensha; BNRM, 2012; politie-informatie; IND-informatie

Tekstbox 11. Indiase man verklaart in Nederland met orgaanverwijdering te zijn bedreigd

In 2007 doet een Indiase man (NN4) aangifte van mensenhandel. Hij verklaart aan de politie dat hij twee à drie jaar geleden (NN4 was toen mogelijk nog minderjarig) vanuit India per vliegtuig naar Nederland is gereisd om hier te gaan werken. Hij werd begeleid door zijn in Nederland wonende oom. Zijn ouders zouden een geldbedrag voor zijn reis hebben betaald, maar eenmaal in Nederland zou zijn oom tevergeefs meer geld van hen hebben geëist. Na een aantal maanden zou zijn oom NN4 hebben meegenomen naar een loods, waarin zich nog vier kinderen bevonden. NN4 verklaart dat hij daar geboeid is onderzocht door een dokter met een stethoscoop, die een telefoontje pleegde waaruit NN4 zou hebben opgemaakt dat het over de verwijdering van een nier ging. NN4 en de andere kinderen zouden in hun bovenarm zijn geïnjecteerd en NN4 zou buiten bewustzijn zijn geraakt. Wanneer hij bijkomt, is zijn nier niet verwijderd. NN4 verklaart na circa een week uit de loods te zijn gevlicht. Als hij in 2006 door de politie wordt gearresteerd, geeft hij valse persoonsgegevens op en start een asiel-procedure. Zijn asielerzoek wordt afgewezen en NN4 begeeft zich opnieuw in de illegaliteit, totdat hij in 2007 opnieuw door zijn oom wordt bedreigd en hij aangifte doet. Aan NN4 wordt een verblijfsregeling Mensenhandel aangeboden, maar snel daarna blijkt hij met onbekende bestemming te zijn vertrokken.

Bronnen: CoMensha; BNRM, 2009; politie-informatie; IND-informatie

Tekstbox 12. Armeense man verklaart in Nederland met orgaandonatie te zijn bedreigd

In 2013 doet een Armeense man (NN5) aangifte van mensenhandel. Hij verklaart een schuld te hebben bij een hooggeplaatste man in Armenië en zou daarom hebben ingestemd met het voorstel om in Europa te gaan werken, om zijn schuld af te lossen. NN5 verklaart niets te hebben betaald voor zijn visum en vliegticket. Een Russisch sprekende man zou met hem zijn meegevlogen naar Frankrijk en hem daar hebben overgedragen aan twee andere mannen (een van hen spreekt Russisch) die hem met de auto naar Nederland zouden hebben gebracht. In Nederland zou hij naar een woning zijn gebracht, waar hij moet blijven totdat zijn werkdocumenten in orde zijn. Wanneer na een aantal weken blijkt dat dit niet lukt, zou hem verteld zijn dat hij een orgaan te koop moet aanbieden om zijn schuld af te betalen – een orgaan dat hij kan missen, zoals een nier. Hij weigert, waarop ze zouden hebben gezegd hem te zullen dwingen, maar NN5 zou hebben weten te ontsnappen. Aan NN5 wordt een tijdelijke verblijfsvergunning verleend onder de verblijfsregeling Mensenhandel, maar zijn strafzaak wordt geseponeerd in verband met onvoldoende opsporingsindicaties.

Bronnen: CoMensha; politie-informatie; IND-informatie

⁵⁵ Wisselkoers 14 september 2014.

Geen van de vijf aangiften heeft tot een opsporingsonderzoek geleid; één aangever is met onbekende bestemming vertrokken, in één aangifte ontbreken aanwijzingen voor mensenhandel en de overige aangiften bevatten onvoldoende indicaties die tot een opsporingsonderzoek konden leiden. Het komt vaak voor dat aangiften van mensenhandel onvoldoende opsporingsindicaties bevatten.⁵⁶ Dit worden ook wel 'kansloze aangiften' genoemd. Vanuit de aangever kunnen hier verschillende redenen aan ten grondslag liggen, zoals angst voor de risico's die verbonden zijn aan het verstrekken van informatie, de culturele achtergrond, een beperkte geheugenfunctie als gevolg van een trauma, een gebrek aan vertrouwen in de overheid en een taalbarrière. Een kansloze aangifte hoeft niet te betekenen dat er geen sprake is van slachtofferschap (BNRM, 2014; Klaver, Van der Leun & Schreijenberg, 2014), maar bemoeilijkt het doen van uitspraken over de waarheidsgetrouwheid van de aangifte.

Bij het vaststellen van de waarheidsgetrouwheid van de aangiften moet ook in het oog worden gehouden dat mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering een onderbelichte vorm van criminaliteit is, waarover bij de verantwoordelijke opsporingsautoriteiten weinig of geen kennis bestaat en waarmee zij nauwelijks of geen ervaring hebben. Daarnaast kan de opnemer van de aangifte tijdens het afnemen van de verklaring indicaties missen door bijvoorbeeld de taalbarrière of tijdsdruk. Ook het feit dat aangevers van mensenhandel dikwijls in aanmerking (willen) komen voor een tijdelijke verblijfsvergunning bemoeilijkt het vaststellen van de waarheidsgetrouwheid. De politie, het Openbaar Ministerie en de IND hebben de laatste jaren regelmatig signalen afgegeven van aanvragen die nauwelijks of geen opsporingsindicaties bevatten en waarin misbruik van de verblijfsregeling Mensenhandel wordt vermoed (Klaver et al., 2014). Voor wat betreft de vijf geanalyseerde aangiften deden twee aangevers (NN4 en NN5), van wie één met een afgewezen asielverzoek, specifiek aangifte van *mensenhandel*. Zij wisten blijkbaar dat het misdrijf waarover ze verklaarden onder de strafbaarstelling van het mensenhandel-artikel viel en wisten mogelijk ook dat ze bij een aangifte van mensenhandel in aanmerking zouden komen voor de verblijfsregeling Mensenhandel. De aangever met het afgewezen asielverzoek (NN4) is na zijn aangifte echter alsnog met onbekende bestemming vertrokken en de andere aangever (NN5) heeft na het seponeren van zijn strafzaak geen aanvraag tot verblijf ingediend bij de IND. De overige drie aangevers deden aangifte van een misdrijf dat door de verantwoordelijke autoriteiten zelf als mensenhandel is geclassificeerd.

Opvallend is dat drie van de vijf aangevers (NN1, NN2 en NN4) verklaren in verband met de donatie door een of meerdere artsen te zijn onderzocht. Volgens een officier van justitie is dit onderdeel van de aangiften een belangrijke voorwaarde om in de 'pogingsfeer' van het misdrijf te belanden: *'Er moet op zijn minst enige mate van serieusheid bestaan dat de uitvoering van de gedwongen orgaandonatie realistisch is, zoals een bezoek door een arts, een medisch onderzoek of contact met een kliniek. Men verwijdert organen voor donatie immers niet op de keukentafel.'* (communicatie via e-mail, juli 2014).

De Nederlandse autoriteiten hebben ook te maken gehad met personen die verklaren dat zij *in het buitenland* door een arts zijn bezocht en met gedwongen orgaandonatie zijn bedreigd. Aangezien de veronderstelde strafbare feiten niet in Nederland hebben plaatsgevonden en geen van de betrokkenen de Nederlandse nationaliteit had, had Nederland in deze zaken geen rechtsmacht. Zo hebben twee Somalische broers in 2006 aan de IND verklaard dat zij door een reisagent vanuit Somalië naar België zijn gesmokkeld. In België zouden zij zijn opgesloten in een woning, waar bloed van hen zou zijn afgenomen en zij met orgaandonatie zouden zijn bedreigd. De reisagent zou van elk van hen een nier willen verkopen – een van de nieren was bedoeld voor een zieke vriend. De broers verklaren te zijn ontsnapt en hebben in Nederland een asielvergunning aangevraagd, die aan hen is verleend (IND-informatie).

Ook vanuit de medische wereld zijn er vermoedens van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering in Nederland. In de anonieme enquête die in het kader van het HOTT-project is afgenomen onder medici in Nederland hebben negen respondenten gesteld dat zij vermoedens hebben van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering⁵⁷ (zie tekstbox 13). Als reden voor de

⁵⁶ Het Openbaar Ministerie en de politie registreren dergelijke aangiften noch structureel noch op eenduidige wijze, waardoor geen uitspraak kan worden gedaan over het aantal aangiften zonder opsporingsindicaties (BNRM, 2014).

⁵⁷ In de enquête is gedefinieerd wat onder het misdrijf mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering wordt verstaan.

vermoedens is door hen genoemd dat het gedrag van de donor aanleiding gaf tot vermoedens of dat de donor aangaf gedwongen te zijn. De vermoedens zijn in verband met de vertrouwelijkheidsbeginselen van het medisch beroep niet gemeld bij – en dus niet onderzocht door – de verantwoordelijke autoriteiten.

Tekstbox 13. Ervaringen van medici met mensenhandel in Nederland

Uit een anonieme enquête die in het kader van het HOTT-project in 2013 is afgenomen onder 241 Nederlandse transplantatiechirurgen, nefrologen, maatschappelijk werkers en verpleegkundigen blijkt dat 9 van de 241 professionals (4%) tussen 2008 en 2013 vermoedens van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering hadden. Als reden voor deze vermoedens geven 3 respondenten aan dat de donor heeft verteld dat hij/zij gedwongen was om een nier te doneren en 6 respondenten zeggen dat zij vermoedens hadden omdat de donor zich verdacht gedroeg.

Van bovenstaande gevallen is niet duidelijk op welk moment de vermoedens zijn gerezen bij de respondent en of, indien dit vóór de donatie is geweest, de transplantatie doorgang heeft gevonden.

3.2. Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering via Nederland

Nederland lijkt ook als *doorvoerland* betrokken te zijn bij mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering. Zo wordt rond 2006 een vrouw aangetroffen op een toilet op Schiphol, waar ze zich met haar zoontje urenlang zou hebben verstopt. Haar dossier is niet meer beschikbaar, maar een oud-medewerker van de Koninklijke Marechaussee kan zich herinneren dat de vrouw heeft verklaard in haar land van herkomst, mogelijk Armenië, met haar zoontje te zijn ontvoerd. Zij zou seksueel misbruikt zijn en haar zoontje zou bestemd zijn voor de orgaanhandel. De vrouw verklaarde dat ze met de auto, mogelijk met een tussenstop, naar Schiphol zijn gebracht. Daar heeft ze zich met haar zoontje op het toilet opgesloten. Haar verhaal bevatte onvoldoende opsporingsindicaties om tot een opsporingsonderzoek te leiden (persoonlijke communicatie oud-medewerker Koninklijke Marechaussee, januari 2014).⁵⁸ Een jaar eerder, in 2005, arriveert een Pakistaanse man op Schiphol en verzoekt inreis in het Schengengebied. Hij reist samen met drie minderjarige jongens en is in het bezit van hun Pakistaanse paspoorten, die bij controle van een goede kwaliteit vervalsing blijken te zijn. De man is aangehouden op verdenking van mensensmokkel (artikel 197a WvSr) en het in bezit hebben van valse reisdocumenten (artikel 231 WvSr), maar uit het opsporingsonderzoek komt naar voren dat de smokkel waarschijnlijk plaatsvond met het oogmerk van gedwongen orgaandonatie (zie tekstbox 14).

⁵⁸ Op de website van CoMensha is een enigszins vergelijkbaar verhaal te lezen, dat door verschillende auteurs met een groot publieksbereik voor waar is aangenomen en overgenomen in hun publicaties. Bij navraag geeft CoMensha echter aan dat het géén waargebeurd verhaal is, maar bedoeld is om ook op deze vorm van mensenhandel te wijzen (communicatie via e-mail, april 2013). Op de website is echter niet vermeld dat het om een voorbeeldcasus gaat, en het verhaal is beschreven in het boek *Vrouwen te koop* van Maria Genova (2011) en het boek *Slaven in de polder* van de Trouw-journalisten Roessingh en Ramesar (2011). In december 2014 staat het verhaal, in verkorte versie, nog steeds op de website van CoMensha: *'Mijn zoon en ik werden gedrogeerd en vanuit Bulgarije vervoerd naar Nederland. Van daaruit moesten we doorreizen naar de Verenigde Emiraten voor de orgaanhandel. Op het vliegveld heb ik een vrouw aangesproken. Zij heeft de politie gewaarschuwd.'* - Roxana, Bulgarije. De Trouw-journalisten Roessingh en Ramesar hebben in 2011 een tweede verhaal over een slachtoffer van gedwongen orgaanverwijdering gepubliceerd (Ramesar, 6 augustus 2011; Roessingh & Ramesar, 2011), waarnaar in 2012 ook de Nationaal Rapporteur heeft verwezen (BNRM, 2012). Naar aanleiding van dit verhaal heeft de politie een opsporingsonderzoek opgestart, maar dat heeft niets opgeleverd. In november 2014 is een van de twee journalisten door Trouw ontslagen. Het dagblad heeft een externe commissie ingesteld om de betrouwbaarheid van zijn bronnen te verifiëren (communicatie via e-mail met adjunct-hoofdredacteur Trouw, november 2014). Het verhaal gaat over een Chinese vrouw die door een Chinese criminele organisatie naar Nederland zou zijn gesmokkeld. Ze zou in Nederland illegaal tewerkgesteld zijn in een massagesalon waar ze seksuele handelingen zou moeten verrichten. De vrouw zou niet over haar eigen paspoort beschikken. Als ze haar dochtertje naar Nederland wil halen, zouden haar bazen hebben voorgesteld om, in ruil voor de overtocht en huisvesting van haar dochter, naar China te reizen om een nier af te staan. De vrouw zou hiermee hebben ingestemd en in 2010 een operatie hebben ondergaan in de buurt van Shanghai. Daarna zou ze met haar dochter naar Nederland zijn gevlogen (BNRM, 2012; Ramesar, 6 augustus 2011; Roessingh & Ramesar, 2011). Tijdens een interview met een van de journalisten zou zij haar litteken hebben getoond. Tijdens de boekpresentatie van *Slaven in de polder* in oktober 2011 stellen de journalisten van twee bronnen te hebben vernomen dat de vrouw momenteel als gevolg van de nieroperatie op de intensive care van een ziekenhuis in Nederland voor haar leven vecht. De politie dringt er bij de journalisten op aan de informatie te delen, zodat een onderzoek kan worden ingesteld, maar de journalisten melden enkele dagen later dat de vrouw is overleden. Ze verstrekken de naam en het signalement van de vrouw en de naam van twee ziekenhuizen aan de politie, maar die informatie levert niets op. Wanneer de politie de journalisten hiervan in kennis stelt, geven zij aan dat een van hun twee bronnen naar eigen zeggen onjuiste informatie heeft verstrekt. Volgens haar vriendinnen in de massagesalon is de vrouw naar een ander land verhuisd. Het opsporingsonderzoek is daarna afgesloten (politie-informatie).

Tekstbox 14. Arts schuldig aan mensensmokkel, mogelijk met het doel van orgaanverwijdering

De Pakistaanse man is chirurg, gespecialiseerd in niertransplantaties. Hij heeft samen met zijn vrouw, ook arts, een privékliniek in Pakistan waar hij, naar eigen zeggen, vaak Afghaanse vluchtelingen opereert. Hij heeft omgerekend meer dan 100.000 dollar op zijn bankrekening staan en draagt een verklaring bij zich waaruit blijkt dat hij toestemming heeft om in het buitenland te opereren. De jongens blijken niet de Pakistaanse maar de Afghaanse nationaliteit te hebben en zijn afkomstig uit een vluchtelingenkamp in Pakistan. Hun familie heeft voor de reis betaald en de jongens hebben voor de reis een medische test ondergaan. Nederland zou niet de eindbestemming zijn. Bij de man wordt een reservering voor een huurauto aangetroffen, af te halen op Schiphol en in te leveren in Brussel. Hoewel ze van Pakistan naar Rome reizen op een retourticket dat ruim drie weken geldig is, verklaren de jongens dat ze vanuit Nederland via België naar het Verenigd Koninkrijk zouden gaan om daar te werken en/of leren. De Pakistaanse man zou een jaar eerder, in 2004, al hebben geprobeerd om met drie andere minderjarige jongens zonder documenten het Verenigd Koninkrijk in te reizen.

Bronnen: OM-informatie; politie-informatie; IND-informatie; interview hulpofficier van justitie/onderzoekscoördinator

Ondanks de aanwijzingen kon tijdens het opsporingsonderzoek niet worden vastgesteld dat het doel van de smokkel gedwongen orgaandonatie of -verwijdering was. Er zijn bijvoorbeeld geen testresultaten aangetroffen en het was onduidelijk waar en op welke manier de operaties zouden plaatsvinden. De arts is in hoger beroep veroordeeld tot een gevangenisstraf van zestien maanden, waarvan vier voorwaardelijk, voor mensensmokkel en het in bezit hebben van valse reisdocumenten. De drie jongens hebben in Nederland asiel aangevraagd, maar zijn vervolgens met onbekende bestemming vertrokken.

Naast de Koninklijke Marechaussee heeft ook de Inspectie Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Inspectie SZW) aanwijzingen van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering ontvangen waarbij Nederland mogelijk betrokken is als doorvoerland. In 2009 stuit de Inspectie SZW op een criminele organisatie die zich op grote schaal bezighoudt met het vervoeren van personen van Oekraïne naar Nederland, waar ze van valse Poolse identiteitsdocumenten worden voorzien en worden uitgebuit in de arbeidssector. Een kroongetuige heeft een belastende verklaring afgelegd, waaruit onder meer naar voren komt dat een lid van de criminele organisatie aan hem/haar heeft gevraagd voor veel geld een nier af te staan. De kroongetuige heeft dit geweigerd, waarna is gevraagd naar familieleden in het land van herkomst die een nier ter beschikking willen stellen. De leider van de criminele organisatie heeft in Oekraïne een familielid van Israëlsche afkomst dat regelmatig heen en weer reist naar Israël. Aangezien de Oekraïense politie al eerder onderzoeken naar mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering met linken naar Israël heeft verricht (zie paragraaf 3.3), is de verklaring van de kroongetuige door de Nederlandse en Oekraïense politie in gezamenlijkheid onderzocht. Dit opsporingsonderzoek heeft geen bewijs opgeleverd voor betrokkenheid van de criminele organisatie bij deze vorm van mensenhandel (interviews chercheurs Inspectie SZW en politie, mei 2013).⁵⁹

3.3. Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering in Europa

In ten minste zes Europese landen hebben opsporingsonderzoeken naar mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering plaatsgevonden: Bulgarije (2), Moldavië (1), Oekraïne (2), Griekenland (1), Spanje (1) en het Verenigd Koninkrijk (2). Daarnaast hebben in ten minste vier niet-Europese landen onderzoeken plaatsgevonden *met een link naar Europa*: Costa Rica (1), Israël (1), Kosovo (1) en Zuid-Afrika (1). Uit deze onderzoeken is naar voren gekomen dat patiënten en donoren uit Europese landen transplantaties hebben ondergaan die door criminele organisaties zijn gefaciliteerd en dat in klinieken in Europese landen illegale transplantaties hebben plaatsgevonden, waarbij de betrokken donoren zijn geïdentificeerd als slachtoffers van mensenhandel. De opsporing en vervolging van deze vorm van mensenhandel blijkt erg complex; als het al is gelukt om voldoende bewijs te verzamelen en de verdachten te vervolgen heeft dit jarenlang geduurd. Een deel van de zaken heeft reeds tot

⁵⁹ De behandeling van de strafzaak moet op het moment van schrijven (augustus 2014) nog plaatsvinden.

veroordelingen geleid, voor mensenhandel of gerelateerde misdrijven. Enkele onderzoeken of de daarop volgende rechtszaken zijn volgens de laatst beschikbare informatie nog niet afgerond.

Bulgarije - In Bulgarije hebben twee relevante opsporingsonderzoeken plaatsgevonden. In 2006 hebben drie lokale handelaars zeker negen Bulgaren gerekruteerd om voor 3000 tot 5000 dollar een nier te verkopen in een privékliniek in Turkije (OSCE, 2013; *Sofia News Agency*, 9 maart 2005; *Associated Press*, 9 maart 2005). De handelaars zijn veroordeeld tot boetes en gevangenisstraffen van 2,5 tot 4 jaar (OSCE, 2013). In een ander onderzoek, dat ook in 2006 heeft plaatsgevonden, hebben managers van een Bulgaars ziekenhuis bevestigd dat in het ziekenhuis in een periode van twee jaar ten minste twintig illegale orgaantransplantaties zijn uitgevoerd. De patiënten waren voornamelijk afkomstig uit Israël en de donoren uit Rusland en Georgië. Twee vooronderzoeken zijn voortijdig afgebroken; aangezien de betrokkenen van buitenlandse afkomst zijn en in Bulgarije enkel de transplantaties zijn uitgevoerd, is het voor de Bulgaarse autoriteiten moeilijk om te bewijzen dat het om illegale transplantaties gaat. Wel is er een rechtshulpverzoek gedaan aan Israël. De ziekenhuisdirecteur en het hoofd van de nationale transplantatieorganisatie in Bulgarije zijn beiden ontslagen (OSCE, 2013; Pancevski, 2006).

Moldavië - In Moldavië zijn verschillende lokale handelaars veroordeeld voor het rekruteren van personen die van 2001 tot 2004 naar Turkije zijn verhandeld, waar ze een nier hebben afgestaan (OSCE, 2013; Vermot-Mangold, 2003). Het is onbekend om hoeveel donoren het gaat, maar *'according to Moldovan police and local human rights activists, more than 300 Moldovans have sold their kidney abroad since 1998.'* (Scheper-Hughes, 2004, p. 49). De rapporteur van de Raad van Europa heeft tijdens een bezoek aan Moldavië in oktober 2002 enkele van deze donoren geïnterviewd.⁶⁰ De autoriteiten van Moldavië hebben tien personen aangeklaagd voor mensenhandel en ernstig lichamelijk letsel. Dit heeft vijf veroordelingen en één vrijspraak opgeleverd, met straffen variërend van een boete tot tien jaar gevangenisstraf. Voor vier anderen was de rechtszaak in augustus 2012 nog gaande, de afloop is onbekend. De vermeende leider van het netwerk is op grond van een internationaal arrestatiebevel gearresteerd in Oekraïne en uitgeleverd aan Israël (OSCE, 2013).

Oekraïne - In Oekraïne hebben twee relevante opsporingsonderzoeken plaatsgevonden. In verband met illegale transplantaties van voornamelijk Israëlische patiënten en donoren in een kliniek in Oekraïne zijn begin 2008 een persoon uit Oekraïne en een Israëlische arts gearresteerd. De twee verdachten zijn initieel aangeklaagd voor mensenhandel, maar de aanklachten zijn later gewijzigd naar illegale orgaantransplantaties. De Oekraïense verdachte is veroordeeld tot het betalen van een boete, de Israëlische arts is voor gerelateerde aanklachten uitgeleverd aan Israël (OSCE, 2013; Gouresky, 31 augustus 2009). In een tweede zaak zouden artsen uit Oekraïne van 2009 tot 2010 illegale transplantaties hebben uitgevoerd in Oekraïne, Azerbeidzjan, Ecuador en Kosovo. De naar schatting mogelijk honderd donoren waren afkomstig uit Oekraïne, Moldavië, Oezbekistan, Rusland en Belarus. Een organisator, drie artsen en twee handelaars zijn aangeklaagd voor mensenhandel, illegale orgaantransplantaties en het oprichten van een criminele organisatie. In maart 2013 was de rechtszaak nog niet afgerond, de afloop is onbekend. Het universitaire medisch centrum in Azerbeidzjan, waar een deel van de transplantaties is uitgevoerd, was niet in het bezit van de juiste vergunning voor het uitvoeren van orgaantransplantaties. Medewerkers van het medisch centrum uit Israël, Oekraïne en Azerbeidzjan zijn door de autoriteiten in Azerbeidzjan aangeklaagd voor mensenhandel, het handelen in of het met dwang wegnemen van organen voor transplantatie, het oprichten van een criminele organisatie en het veroorzaken van ernstige gevolgen door misbruik van macht. Het onderzoek was in september 2012 nog niet afgerond, de afloop is onbekend. Wel is bekend dat de vergunning van het medisch centrum is ingetrokken (OSCE, 2013).

⁶⁰ *'During her visit to Moldova, the Rapporteur interviewed a number of kidney "donors", all young men between 18 and 28 years of age living in poor conditions in rural parts of the country. Poverty had driven them to sell their kidney for a sum of 2 500 to 3 000 USD, while recipients are said to pay between 100 000 and 200 000 USD per transplant. [...] The transplants were conducted in Turkey in rented hospital facilities. "Donors" were asked to sign papers of consent without any prior information. [...] Medical check-ups took place at night. The post-operational phase and medical follow-up usually lasted no more than 5 days before the "donors" were sent back by bus to their country of origin. Following the operation, the "donors" state of health generally deteriorated in the medium term due to the absence of any kind of medical follow-up, hard physical work and an unhealthy life style with inadequate nutrition and high consumption of alcohol.'* (Vermot-Mangold, 2003, nr 11).

Griekenland - Van 1998 tot 2008 zijn minimaal 46 Griekse patiënten naar India gereisd voor een betaalde orgaantransplantatie. Ze zijn in dialyseklieken benaderd door twee Griekse handelaars, die hun vertelden dat ze in India voor 40.000 euro een veilige en 'legale' transplantatie konden ondergaan. De handelaars vroegen 5000 tot 10.000 euro voor hun diensten. Eenmaal in India eisten ze dikwijls extra geld van de patiënten of hun familieleden in Griekenland. De patiënten verklaarden van de behandeld arts in India te hebben vernomen dat de jonge (25 tot 35 jaar) Indiase donoren een bedrag van 500 tot 1000 euro ontvingen (interview politie, Athene, mei 2013). In de media werd gesteld dat sprake was van misleiding en dwang: *'The victims were lured to the private clinic with job offers, but told that instead they were wanted for their kidneys, for which they would be paid a fee. Those that refused apparently were held against their will before being drugged and operated upon.'* (Ramesh, 25 januari 2008). Na de transplantatie werden de Griekse patiënten in een slechte conditie ontslagen. In Griekenland werden ze met afstotingsverschijnselen en infecties in het ziekenhuis opgenomen. Minimaal 10 patiënten overleden vlak na de transplantatie, 2 van hen waren op dat moment nog in India (interview politie, Athene, mei 2013). In 2008 is de Indiase arts gearresteerd voor zijn betrokkenheid bij vijfhonderd tot zeshonderd illegale transplantaties sinds 1999. Hij is schuldig bevonden aan de commerciële handel in organen, het zonder bevoegdheid verwijderen van organen, valsheid in geschrifte, criminele samenzwering en criminele intimidatie, en veroordeeld tot zeven jaar gevangenisstraf en een boete van 60 lakh (ruim 730.000 euro).⁶¹ Vier andere betrokkenen zijn ook veroordeeld in India. Drie donoren hebben compensatie ontvangen (Thakur, 23 maart 2013). De Griekse politie heeft de twee handelaars gearresteerd voor georganiseerde criminaliteit, mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering, witwassen en afpersing. Een van hen heeft een boete van 5000 euro gekregen, de ander is in hechtenis genomen. De afloop is bij de politie onbekend (interview politie, Athene, mei 2013).

Spanje - Volgens mediaberichten zijn in maart 2014 in Spanje vijf personen gearresteerd voor het aanbieden van een geldbedrag van 40.000 tot 55.000 dollar aan ieder van negen potentiële donoren voor het afstaan van een deel van hun lever aan een hooggeplaatst persoon uit Libanon (een van de gearresteerden). De negen potentiële donoren, voornamelijk illegale immigranten, zouden geschiktheidstesten hebben ondergaan in een privékliniek in Spanje. Sommigen van hen zouden daar geld voor hebben ontvangen. Ten minste één van hen, een Roemeense man, bleek een geschikte donor te zijn. De donatie heeft geen doorgang gevonden, omdat het ziekenhuis ontdekte dat tussen hem en de ontvanger geen sprake was van de wettelijk vereiste verwantschap en/of emotionele band. Uiteindelijk zou de Libanese man in Spanje een legale transplantatie hebben ondergaan. De donor was een van zijn kinderen en was in Libanon eerder als donor afgewezen. In maart 2014 waren nog geen aanklachten tegen de verdachten ingediend (Goodman, 12 maart 2014; Sahuquillo & Duva, 12 maart 2014).

Verenigd Koninkrijk - In het Verenigd Koninkrijk zijn twee slachtoffers van mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering geïdentificeerd. Het eerste slachtoffer is in 2011 vanuit West-Afrika naar het Verenigd Koninkrijk gebracht om een nier te doneren aan een familielid, zonder eigen medeweten of toestemming. De match was al voor de reis vastgesteld door middel van testen in een ziekenhuis. Het slachtoffer heeft verklaard in de veronderstelling te hebben verkeerd dat deze testen noodzakelijk waren om een visum te verkrijgen. De transplantatie heeft geen doorgang gevonden in het Verenigd Koninkrijk. Het tweede slachtoffer is in 2012 als minderjarige vanuit Oost-Afrika naar het Verenigd Koninkrijk gesmokkeld. Het doel was vanuit het Verenigd Koninkrijk samen met een Britse patiënt naar een ander land te reizen voor de transplantatie. Het slachtoffer is echter staande gehouden bij de inreis in het Verenigd Koninkrijk. Beide opsporingsonderzoeken hebben niet tot veroordelingen geleid (interview politie, Birmingham, februari 2013 en communicatie via e-mail in oktober 2013 en september 2014).

Costa Rica - Volgens mediaberichten wordt in Costa Rica sinds 2009 onderzoek gedaan naar een criminele organisatie waarbij ook personen uit verschillende Oost-Europese landen betrokken zijn. In 2013 zouden in Costa Rica vier artsen, een politiemann en een zakenman gearresteerd en aangeklaagd zijn voor deelname aan deze internationale samenzwering. Een van de artsen zou de leider van het netwerk zijn geweest en de politiemann en de zakenman zouden donoren gerekruteerd hebben. De

⁶¹ Wisselkoers 20 juni 2014.

patiënten en een deel van de criminele betrokkenen zouden afkomstig zijn uit Israël. Verschillende verdachten zijn intussen op borgtocht vrij. Het onderzoek was in maart 2014 nog niet afgerond (Meléndez, 17 maart 2014).

Israël - In 2006 en 2007 hebben patiënten en donoren uit Israël transplantaties ondergaan in Oekraïne. De donoren, die door twee handelaars zijn benaderd, waren arm en lichamelijk of verstandelijk gehandicapt. In sommige gevallen is van hen ook een vergoeding voor reiskosten geëist en was er sprake van psychische druk. De handelaars werkten samen met een arts. Deze arts zou de patiënten hebben geïdentificeerd, die tussen 125.000 en 135.000 dollar voor een nier betaalden. De arts zou ook ten minste vier donoren naar de kliniek in Oekraïne hebben begeleid. Aan de donoren zou een bedrag van 7000 dollar zijn beloofd. Aan sommige werd echter niets betaald, andere ontvingen bedragen tussen 500 en 3500 dollar. De handelaars zijn door de Israëlische autoriteiten aangeklaagd voor mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering, het plegen van misdaden met ernstige verwondingen, het uitbuiten van een kwetsbare bevolkingsgroep en het door bedrog verkrijgen van een object onder verzwarende omstandigheden. Een van hen is ook aangeklaagd voor mishandeling en de ander voor het zich voordoen als arts en het gebruiken van een valse medische titel. Beide handelaars zijn veroordeeld, een van hen tot vier jaar gevangenisstraf (OSCE, 2013; State of Israel Ministry of Justice, 2011). Voor zover bekend is de arts niet vervolgd.

Kosovo⁶² - In Kosovo zijn in 2008 minimaal 24 illegale transplantaties uitgevoerd. De betrokken patiënten waren afkomstig uit onder andere Israël, Duitsland, Polen, Turkije en Oekraïne, en hebben bedragen tot 108.000 dollar betaald. De donoren waren veelal 20 tot 30 jaar oud en waren afkomstig uit onder andere Turkije, Oekraïne, Kazachstan en Moldavië. De donoren waren onvoldoende geïnformeerd over de risico's van de operatie en hebben voor de donatie een verklaring moeten ondertekenen waarin ten onrechte was opgenomen dat het een altruïstische donatie of een donatie aan een familielid betrof. Aan de donoren werden bedragen tot 30.000 dollar beloofd. Sommige ontvingen een deel of niets van dit geldbedrag. Aan veel donoren vroeg de handelaar bij terugkomst in eigen land andere donoren te vinden, waarna ze het resterende bedrag of meer betaald zouden krijgen. De kliniek in Kosovo waar de transplantaties zijn uitgevoerd, was in het bezit van een onjuist verkregen vergunning, hoewel het uitvoeren van transplantaties in Kosovo bij wet verboden is in verband met een gebrek aan medische expertise en toezicht. De Kosovaarse eigenaar van de kliniek en zijn zoon zijn schuldig bevonden aan georganiseerde criminaliteit en mensenhandel. Ze zijn veroordeeld tot respectievelijk acht jaar gevangenisstraf en 10.000 euro boete en zeven jaar en drie maanden gevangenisstraf en 2500 euro boete. Zeven donoren ontvingen een compensatie van 15.000 euro. Twee andere betrokkenen zijn veroordeeld tot drie en één jaar gevangenisstraf en twee betrokkenen zijn vrijgesproken. Tegen een Turkse arts en een Israëlische handelaar zijn internationale arrestatiebevelen uitgevaardigd (OSCE, 2013) en is in 2011 in Turkije 171 jaar gevangenisstraf geëist (B92.net, 29 september 2011). De Turkse arts is in augustus 2014 bij verstek veroordeeld tot elf jaar en acht maanden gevangenisstraf (communicatie via e-mail met autoriteiten in Kosovo, september 2014).

Zuid-Afrika⁶³ - In 2010 heeft een private ziekenhuisgroep in Zuid-Afrika schuld bekend aan de uitvoering van 102 illegale transplantaties van 2001 tot 2003, waaronder 5 transplantaties met minderjarigen. De betrokken patiënten waren afkomstig uit Israël en betaalden bedragen van 100.000 tot 120.000 dollar. De aanvankelijk Israëlische donoren ontvingen bedragen tot 20.000 dollar, maar al snel werd overgegaan op Braziliaanse en Roemeense donoren die bereid waren om minder dan 3000 dollar te accepteren. Aan de patiënten en donoren werd gevraagd een verklaring te ondertekenen waarin ten onrechte was opgenomen dat het een donatie aan een familielid betrof. Het opsporingsonderzoek is in 2003 van start gegaan en heeft zeven jaar geduurd. Het ziekenhuis heeft ingestemd met drie aanklachten: het overtreden van de 'Human Tissue Act', het in bezit hebben van illegaal verkregen opbrengsten en het participeren in onwettige activiteiten onder de 'Prevention of Organised Crime Act'. Het ziekenhuis heeft

⁶² Deze casus komt uitgebreid ter sprake in een rapportage van het HOTT-project, die naar verwachting vanaf december 2014 te downloaden is via www.hottproject.com

⁶³ Idem.

circa acht miljoen rand (ruim 560.000 euro)⁶⁴ boete betaald. Ook twee lokale handelaars, een tolk en een patiënt hebben schuld bekend. In 2013 heeft de rechtbank de aanklachten tegen vier artsen en twee ziekenhuismedewerkers ingetrokken in verband met buitensporige vertraging van het proces. De aanklachten liepen uiteen van fraude, valsheid in geschrifte, het onrechtmatig verkrijgen, gebruiken of leveren van weefsel (minderjarigen), het gebruik of het bezit van opbrengsten van illegale activiteiten, en de illegale ontvangst van betalingen (minderjarigen). Mensenhandel kon niet ten laste worden gelegd bij gebrek aan wetgeving. Een gerelateerd opsporingsonderzoek in Brazilië heeft voor twee handelaars geresulteerd in gevangenisstraffen van acht jaar (Allain, 2011; Cornins, 23 februari 2013; Nair, 15 september 2010; *The Telegraph*, 10 november 2010).

⁶⁴ Wisselkoers 14 september 2014.

4. Conclusies en aanbevelingen

Vanuit de Landelijke Eenheid van de nationale politie is onderzoek gedaan naar orgaanhandel en mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering met betrekking tot Nederland en Europa, met het doel om het inzicht in en de kennis over dit fenomeen te vergroten. Met orgaanhandel wordt bedoeld op de commerciële handel in organen. Dit is, ongeacht de vrijwilligheid van de koper en de verkoper, wereldwijd strafbaar gesteld, behalve in Iran. In Nederland is de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) verantwoordelijk voor het toezicht op de naleving van het verbod. Volgens de wetgever is de vrijwilligheid van de donor niet gewaarborgd als sprake is van een winstoogmerk; dan kan zelfs uitbuiting dreigen. Indien dwangmiddelen worden toegepast, is er niet langer sprake van orgaanhandel, maar is de situatie onder de zwaardere strafbaarstelling van mensenhandel met het doel van orgaanverwijdering te brengen.

De bevindingen in dit kennisdocument wijzen erop dat in Nederland commerciële orgaantransplantaties plaatsvinden. Bovendien reizen patiënten vanuit Nederland naar het buitenland voor transplantaties, waarbij het vaak onduidelijk is van wie het orgaan afkomstig is. Artsen in Nederland hebben veelal vermoedens van koop of weten zeker dat de nier gekocht is. Tot op heden zijn potentiële gevallen van orgaanhandel niet gemeld of onderzocht. Een belangrijke reden is dat medische professionals als verschoningsgerechtigden vrijgesteld zijn van een aangifteplicht van misdrijven die mogelijk zijn gepleegd door hun patiënten. Daarbij komt dat de verantwoordelijke autoriteiten weinig prioriteit geven aan de handhaving van het verbod op de commerciële handel in organen – wellicht gezien het uitgangspunt dat de transactie op vrijwillige basis plaatsvindt – en hierover nauwelijks kennis bezitten. In de praktijk kan de mogelijkheid dat een betaalde donor aan dwangmiddelen is onderworpen echter niet worden uitgesloten.

In dit kennisdocument is ook aangetoond dat de Nederlandse autoriteiten sinds 2005, het jaar waarin de strafbaarstelling van mensenhandel is uitgebreid met orgaanverwijdering, te maken hebben gehad met *mogelijke* gevallen van mensenhandel met het doel van orgaanverwijdering. Het aantal gevallen is laag in vergelijking met meer bekende vormen van mensenhandel zoals seksuele uitbuiting en arbeidsuitbuiting. De waarheidsgetrouwheid van de signalen dat er in en via Nederland (dreiging met) gedwongen donaties hebben plaatsgevonden, is om uiteenlopende redenen niet vastgesteld. Aangiften van mensenhandel bevatten vaak onvoldoende opsporingsindicaties. Daarbij komt dat autoriteiten door hun onbekendheid met deze verschijningsvorm van mensenhandel mogelijk indicaties missen. Bovendien bemoeilijkt het internationale karakter van mensenhandel het onderzoeken van de vermeende criminele activiteiten. Tot op heden wordt een belangrijke bron van informatie, de medische professional, door de autoriteiten niet benut – hoewel ook in de medische wereld vermoedens bestaan van mensenhandel in Nederland. Wanneer daarbij in ogenschouw wordt genomen dat Europese patiënten, donoren en klinieken betrokken zijn geweest bij illegale transplantaties waarbij de donoren zijn geïdentificeerd als slachtoffers van mensenhandel, is het zeer waarschijnlijk dat Nederland geen uitzondering vormt en dat er sprake is van directe dan wel indirecte betrokkenheid van Nederland(ers) bij deze vorm van mensenhandel.

Het is moeilijk te bepalen of tussen de donor en ontvanger een financiële transactie heeft plaatsgevonden en of (door een derde partij) dwangmiddelen zijn toegepast, zelfs wanneer sprake is van vermoedens. Het kopen van een orgaan is immers moeilijk te bewijzen, vooral wanneer het orgaan in het buitenland is verkregen. Indien een patiënt na een transplantatie die in het buitenland verricht is al informatie mee terugneemt, ontbreekt vaak informatie over de donor van het orgaan. Het is dan moeilijk te controleren of geen commerciële donatie of uitbuiting heeft plaatsgevonden. De patiënt zal ook niet altijd (willen) weten wie de orgaandonor is geweest en onder welke omstandigheden de donatie heeft plaatsgevonden. Bovendien hoeft een financiële transactie met een ziekenhuis of een arts niet te betekenen dat de handeling illegaal is: de patiënt heeft daarmee mogelijk alleen de transplantatiekosten betaald.

De complexiteit van het detecteren en onderzoeken van vermeende commerciële en gedwongen orgaandonaties vereist de samenwerking van strafrechtelijke, bestuurlijke en fiscale partners op nationaal niveau: het ministerie van VWS, de politie, de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ), de Immigratie-

en Naturalisatiedienst (IND), Nederlandse ziekenhuizen, de Nederlandse Transplantatie Stichting (NTS), et cetera. Juridisch gezien moet er een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen orgaanhandel en mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering. De autoriteiten moeten daarbij echter in het oog houden dat bij overtreding van het verbod op orgaanhandel (Wet op de orgaandonatie) het risico van het gebruik van dwangmiddelen bestaat, en dat bij afwezigheid van elementen van het mensenhandel-artikel (Wetboek van Strafrecht) mogelijk kan worden teruggegrepen op het orgaanhandelvebod.

Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering verschilt in veel opzichten van andere vormen van mensenhandel. Zo speelt de medische wereld een essentiële rol. De klant (patiënt) is kwetsbaar en wordt om deze reden, hoewel dikwijls strafbaar, zelden vervolgd, maar is een bron van informatie voor de opsporing van criminele facilitators. Het slachtoffer (donor) kan voor een relatief korte periode naar een ander land worden vervoerd, maar kan ook in eigen land voor zijn of haar organen worden verhandeld. Wanneer de betrokken autoriteiten meer kennis bezitten van kenmerken van deze verschijningsvorm van mensenhandel, is het beter mogelijk gericht interventies uit te voeren en indicaties te signaleren.

Voor het voorkomen en bestrijden van deze problematiek kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het opwerpen van barrières voor het plaatsen van online advertenties waarin personen zich tegen een commerciële vergoeding als donor of handelaar aanbieden. Daarnaast kan een publieke bewustwordingscampagne worden opgezet, waarin informatie wordt verstrekt over de risico's en mogelijke gevolgen van het kopen en verkopen van een orgaan. Een soortgelijke campagne kan ook worden opgezet voor medische professionals. Voorafgaand aan deze campagne is het, gezien de vertrouwelijkheidsbeginselen van het medisch beroep, van belang richtlijnen op te stellen voor situaties waarin deze professionals op mogelijke gevallen van commerciële of gedwongen orgaandonatie stuiten (OSCE, 2013). Hoewel het moeilijk is om vast te stellen of hiervan in een specifiek geval sprake is, kunnen medische professionals alert zijn op verschillende indicaties en signalen, zoals een inconsistent verhaal of een onduidelijke of niet te verifiëren relatie tussen een donor en een ontvanger, of een situatie waarin de donor afkomstig is uit een zwak sociaal milieu of in een afhankelijkheidsrelatie staat ten opzichte van de ontvanger. Voor opsporingsautoriteiten geldt dat zij kunnen vermoeden dat er sprake is van de grensoverschrijdende handel in personen voor orgaanverwijdering als een persoon een medische controle heeft ondergaan en een reisverhaal heeft (werken in het buitenland) dat niet overeenkomt met de reisdocumenten die hij of zij bij zich draagt (waaruit blijkt dat de heen- en terugreis elkaar in korte tijd opvolgen). Deze en meer indicatoren zullen naar verwachting in oktober 2015 worden gepubliceerd vanuit het HOTT-project, een internationaal wetenschappelijk onderzoeksproject waarvan het doel is de kennis en bewustwording rondom dit fenomeen te vergroten en de handhaving en opsporing te verbeteren.

Het is van groot belang dat de aanpak zich niet tot landsgrenzen beperkt (BNRM, 2012). Het feit dat (een deel van) de betrokkenen slechts relatief korte tijd aanwezig zijn in het land waar de illegale activiteiten worden uitgevoerd, onderstreept dit belang. Zonder aanwezigheid van de donor en/of de ontvanger is het na de transplantatie moeilijk vast te stellen of een commerciële donatie of uitbuiting heeft plaatsgevonden. De afwezigheid van internationale samenwerking kan ertoe leiden dat nationale autoriteiten door ontbrekende verbanden beslissen tot een versplinterde aanpak van een crimineel netwerk. Het kan er ook toe leiden dat landen die beperkt bij de illegale activiteiten betrokken zijn (zoals het land van de donor of ontvanger – betrokkenen die over het algemeen niet worden vervolgd) niet bereid zijn onderzoek te verrichten. Het zwaartepunt van het onderzoek ligt vaak in de landen waar de illegale transplantaties plaatsvinden, terwijl deze landen veelal de middelen ontberen om de handel effectief te verbieden en te vervolgen. Voor een effectieve bestrijding van de faciliterende netwerken moet de verantwoordelijkheid worden gedeeld: de landen waaruit de patiënten en donoren afkomstig zijn, moeten bijdragen aan het voorkomen en bestrijden van deze vorm van uitbuiting (OSCE, 2013). Internationale samenwerking kan al plaatsvinden vanuit de bestaande structuur. Hierbij kunnen Interpol, Europol, Eurojust en liaison-officieren een belangrijke rol spelen in het coördineren van internationale en complexe opsporingsonderzoeken.

Geraadpleegde bronnen

- Allain, J. (2011). Trafficking of Persons for the Removal of Organs and the Admission of Guilt of a South African Hospital. *Medical Law Review*, 19(1).
- Ambagtsheer, F. (2007). *The battle for human organs. Kidney markets and transplant tourism from the Netherlands in the global economy* (MA thesis). Beschikbaar op www.elpat.org
- Ambagtsheer, F., & Weimar, W. (2013). Organ Recipients. In: A. Pascalev et al., *Trafficking in human beings for the purpose of organ removal: A comprehensive literature review*, p. 29-33. Beschikbaar op www.hottproject.com
- Anker, A. E., & Feeley, T. H. (2012). Estimating the risks of acquiring a kidney abroad: A meta-analysis of complications following participation in transplant tourism. *Clinical Transplantation*, 26(3): E232-E241.
- Beaucamp, T. L. (2003). Methods and principles in biomedical ethics. *Journal of Medical Ethics*, 29(5): 269-274.
- Berglund, S., & Lundin, S. (2012). 'I had to leave': Making Sense of Buying a Kidney Abroad. In: M. Gunnarson & F. Svenaeus (Eds.), *The Body as Gift, Resource, and Commodity: Exchanging Organs, Tissues, and Cells in the 21st Century* (Södertörn Studies in Practical Knowledge 6). Huddinge: Södertörns högskola, p. 321-342.
- Bile, K. M., Qureshi, J. A. R. H., Rizvi, S. A. H., Naqvi, S. A. A., Usmani, A. Q., & Lashari, K. A. (2010). Human organ and tissue transplantation in Pakistan: when a regulation makes a difference. *Eastern Mediterranean Health Journal*, 16: S159-S166.
- Budiani-Saberi, D. A., & Delmonico, F. L. (2008). Organ Trafficking and Transplant Tourism: A Commentary on the Global Realities. *American Journal of Transplantation*, 8: 925-929.
- Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2007). *Mensenhandel. Vijfde rapportage van de Nationaal Rapporteur*. Den Haag: BNRM.
- Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2009). *Mensenhandel. Zevende rapportage van de Nationaal Rapporteur*. Den Haag: BNRM.
- Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2012). *Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering en gedwongen commercieel draagmoederschap*. Den Haag: BNRM.
- Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2014). *Mensenhandel in en uit beeld II. Cijfermatige rapportage 2008-2012*. Den Haag: BNRM.
- Buren, M. C. van, Massey, E. K., Maasdam, L., Zuidema, W. C., Hilhorst, M. T., IJzermans, J. N., & Weimar, W. (2010). For love or money? Attitudes towards financial incentives amongst actual living kidney donors. *American Journal of Transplantation*, 10: 2488-2492.
- Codreanu, N., Ambagtsheer, F., Weimar, W., Jong, J. de, & Ivanovski, N. (2013). Brokers. In: A. Pascalev et al., *Trafficking in human beings for the purpose of organ removal: A comprehensive literature review*, p. 41-45. Beschikbaar op www.hottproject.com

Cohen, L. (2003). Where it hurts: Indian material for an ethics of organ transplantation. *Zygon*, 38(3): 663-688.

College van procureurs-generaal (2006). *Aanwijzing mensenhandel*. College van procureurs-generaal.

Council of Europe (2014). *Factsheet. Council of Europe Convention to combat trafficking in human organs*. Geraadpleegd op 9 september 2014 via http://hub.coe.int/en/web/coe-portal/press/newsroom?p_p_id=newsroom&_newsroom_articleId=1955119&_newsroom_groupId=10226&_newsroom_tabs=newsroom-topnews&pager.offset=0

Council of Europe & United Nations (2009). *Trafficking in organs, tissues and cells and trafficking in human beings for the purpose of the removal of organs*. Strasbourg: Council of Europe, Directorate General of Human Rights and Legal Affairs.

Council of Europe Steering Committee on Bioethics (CDBI) & European Health Committee (CDSP) (2004). *Replies to the questionnaire for member states on organ trafficking*. Strasbourg: Council of Europe.

Cronin, A. J., Johnson, R. J., Birch, R., Lechler, R. I. G. R., & Randhawa, G. (2011). Solving the Kidney Transplant Crisis for Minority Ethnic Groups in the UK: is being transplanted overseas the answer? In: W. Weimar, M. A. Bos & J. J. Busschbach (Eds.), *Organ Transplantation: Ethical, Legal and Psychosocial Aspects Expanding the European Platform*. Lengerich: Pabst Science Publishers, p. 62-72.

Danovitch, G. M., & Delmonico, F. L. (2008). The prohibition of kidney sales and organ markets should remain. *Current Opinion Organ Transplant*, 13(4): 386-394.

De Castro, L. D. (2003). Commodification and exploitation: arguments in favour of compensated organ donation. *Journal of Medical Ethics*, 29: 142-146.

Dijk, G. van, Ambagtsheer, F., & Weimar, W. (2011). Wet tegen orgaanhandel is dode letter. *Medisch Contact*, 13: 778-781.

Erin, C. A., & Harris, J. (2003). An ethical market in human organs. *Journal of Medical Ethics*, 29: 137-138.

Evans, R. W. (2008). Ethnocentrism is an unacceptable rationale for health care policy: A critique of transplant tourism position statements. *American Journal of Transplantation*, 8: 1089-1095.

Geesink, I., & Steegers, C. (2011). *Nier te koop, baarmoeder te huur. De wereldwijde handel in lichaamsmateriaal*. Amsterdam: Bert Bakker.

Genova, M. (2011). *Vrouwen te koop. Loverboys, stalkers en seksslavinnen*. Schoorl: Conserve.

Goodwin, M. (2006). *Black Markets. The supply and demand of body parts*. New York: Cambridge University Press.

Goyal, M., Mehta, R. L., Schneiderman, L. J., & Sehgal, A. R. (2002). Economic and health consequences of selling a kidney in India. *The Journal of the American Medical Association*, 288(13): 1589-1593.

Haken, J. (2011). *Transnational Crime in the Developing World*. Washington DC: Global Financial Integrity.

Holmes, P. (2009). *Manual for Law Enforcement Officers on Detection and Investigation of Trafficking Related Crimes, developed at the request of IOM in Ukraine in co-operation with the Ministry of Interior and General Prosecutor's Office of Ukraine*. Kyiv: Tiutiukin.

- Inston, N. G., Gill, D., Al-Hakim, A., & Ready, A. R. (2005). Living paid organ transplantation results in unacceptably high recipient morbidity and mortality. *Transplant Proceedings*, 37(2): 560-562.
- Ionescu, C. (2005). Donor charged in Romania's first organ trafficking trial. *The Lancet*, 365(9475): 1918.
- Klaver, J., Leun, J. van der, & Schreijenberg, A. (2014). *Vooronderzoek oneigenlijk gebruik verblijfsregeling mensenhandel*. Amsterdam: Regioplan.
- KLPD, Dienst Nationale Recherche (2005). *Mensenhandel. Deelrapport criminaliteitsbeeld 2005*. Driebergen: KLPD, DNR.
- KNMG (2012). *Handreiking Beroepsgeheim en politie/justitie* (herz. versie februari 2012). Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst.
- Kranenburg, L. (2007). *Psychological and Ethical Aspects of Living Kidney Donation* (Proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam).
- Leun, J. van der, & Vervoorn, L. (2004). *Slavernij-achtige uitbuiting in Nederland. Een inventariserende literatuurstudie in het kader van de uitbreiding van de strafbaarstelling van mensenhandel*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Lundin, S. (2011). *The great organ bazar*. Project Syndicate: a World of Ideas.
- Lundin, S., Gunnarson, M., & Byström, I. (2013). Organ Suppliers. In: A. Pascalev et al., *Trafficking in human beings for the purpose of organ removal: a comprehensive literature review*, p. 34-40. Beschikbaar op www.hotproject.com
- Malakoutian, T., Hakemi, M. S., Nassiri, A. A., Rambod, M., Haghghi, A. N., Broumand, B., & Fazel, I. (2007). Socioeconomic Status of Iranian Living Unrelated Kidney Donors: A Multicenter Study. *Transplant Proceedings*, 39(4): 824-825.
- Maurik, H. M. van, & Meij, P. P. J. van der (2012). In: C. P. M. Cleiren, R. Verpalen & J. H. Crijns (red.), *Strafrecht: de tekst van het Wetboek van Strafrecht en enkele aanverwante wetten voorzien van commentaar* (Tekst & commentaar). Deventer: Kluwer.
- Mendoza, R. L. (2010). Colombia's organ trade: Evidence from Bogota and Medellin. *Journal of Public Health*, 18(4): 375-384.
- Meulenbelt, S. E. (2010). *Illegale orgaanhandel. Over betrokkenheid van Nederland(ers) bij illegale orgaanhandel* (Masterscriptie Universiteit Utrecht).
- Meyer, S. (2006). Trafficking in Human Organs in Europe: A Myth or an Actual Threat? *European Journal of Crime, Criminal Law & Criminal Justice*, 14(2): 208-229.
- Moniruzzaman, M. (2012). "Living Cadavers" in Bangladesh: Bioviolence in the Human Organ Bazaar. *Medical Anthropology Quarterly*, 26(1): 69-91.
- OSCE (2013). *Trafficking in human beings for the purpose of organ removal in the OSCE region: Analysis and findings* (Occasional Paper Series no. 6). Vienna: Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings.
- Paguirigan, M. S. (2012). Sacrificing something important: the lived experience of compensated kidney donors in the Philippines. *Nephrology Nursing Journal*, 39(2): 107-117.

- Pancevski, B. (2006). Bulgarian hospital admits role in illegal transplants. *The Lancet*, 367: 9509.
- Pearson, E. (2004). *Coercion in the kidney trade? A background study on trafficking in human organs worldwide. Sector Project against Trafficking in Women*. Eschborn: Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit GmbH.
- Raad van Europa (2002). *Kaderbesluit van de Raad van 19 juli 2002 inzake bestrijding van mensenhandel*. Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, 1 augustus 2002, L 203.
- Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (2007). *Financiële stimulering van orgaandonatie. Een ethische verkenning* (Signalering ethiek en gezondheid 2007/3). Den Haag: Centrum voor ethiek en gezondheid.
- Radcliffe Richards, J. (2012). *The Ethics of Transplants: Why Careless Thought Costs Lives*. Oxford: University Press.
- Roessingh, M., & Ramesar, P. (2011). *Slaven in de polder. Hoe sekswerkers, schoonmakers en seizoenarbeiders worden uitgebuit*. Amsterdam: Atlas.
- Scheper-Hughes, N. (2000). The global traffic in human organs. *Current Anthropology*, 41(2): 191-224.
- Scheper-Hughes, N. (2002). The end of the body: commodity fetishism and the global traffic in organs. *SAIS Review*, 22(1): 61-80.
- Scheper-Hughes, N. (2003). Keeping an eye on the global traffic in human organs. *The Lancet*, 361: 1645-1648.
- Scheper-Hughes, N. (2004). Parts Unknown. Undercover ethnography of the organs-trafficking underworld. *Ethnography*, 5(1): 29-73.
- Schravendijk, S. van (2006). *De handel in organen; stand van zaken en discussie. Een thesis over de internationale orgaanhandel, mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering, de betrokkenheid van Nederland(ers), en het ethische debat hieromtrent* (Masterthesis Universiteit van Utrecht).
- Shimazono, Y. (2007). The state of the international organ trade: a provisional picture based on integration of available information. *Bulletin of the World Health Organization*, 85(12).
- State of Israel Ministry of Justice (2011). *Report of the National Coordinator for the Battle against Trafficking in Persons on Trafficking in Persons in Israel*. Geraadpleegd op 14 september 2014 via http://www.ungift.org/doc/knowledgehub/resource-centre/Governments/Israel_Ministry_of_Justice_TIP.pdf
- Surtees, R. (2008). Traffickers and Trafficking in Southern and Eastern Europe: Considering the Other Side of Human Trafficking. *European Journal of Criminology*, 5(39): 39-68.
- United Nations (2000). *Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the United Nations Convention against transnational organized crime*.
- United Nations (2006). *Preventing, combating and punishing trafficking in human organs. Report of the Secretary-General*. Economic and Social Council. Vienna: United Nations.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2006). *Report of the Secretary-General to the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice on Preventing, Combating and Punishing Trafficking in Human Organs* (E/Cn. 15/2006/10).
- United Nations Office on Drugs and Crime (2012). *Global Report on Trafficking in Persons 2012*.

Vermot-Mangold, R.-G. (2003). *Trafficking in organs in Europe* (Report. Parliamentary Assembly, Social, Health and Family Affairs Committee). Council of Europe.

Working Group on Incentives for Living Donation (2012). Incentives for Organ Donation: Proposed Standards for an Internationally Acceptable System. *American Journal of Transplantation*, 12(2): 306-312.

World Health Organization (2004). Organ trafficking and transplantation poses new challenges. *Bulletin of the World Health Organization*, 82(2): 639-718.

Yea, S. (2010). Trafficking in part(s): The commercial kidney market in a Manilla slum, Philippines. *Global Social Policy*, 10: 358-376.

Media/websites

Algemeen Dagblad (8 januari 2011). Nederlandse nieren te koop op internet. Geraadpleegd op 13 september 2014 via <http://www.ad.nl/ad/nl/4560/Gezond/article/detail/1887519/2011/01/08/Nederlandse-nieren-te-koop-op-internet.dhtml>

Associated Press (9 maart 2005). Three held for organ trafficking. Geraadpleegd op 4 september 2014 via <http://www.news24.com/World/News/3-held-for-organ-trafficking-20050309>

B92.net (29 september 2011). Turkish organ trade doctor faces 171 years in prison. Geraadpleegd op 4 september 2014 via http://www.b92.net/eng/news/crimes.php?yyyy=2011&mm=09&dd=29&nav_id=76624

Bartens, W., & Mayer, V. (22 augustus 2014). Mitten ins Herz. *Süddeutsche.de*. Geraadpleegd op 29 september 2014 via <http://www.sueddeutsche.de/gesundheits/manipulationsverdacht-am-herzzentrum-berlin-mitten-ins-herz-1.2100176>

BBC News (22 september 2000). GMC hears 'organs for sale' case. Geraadpleegd op 25 augustus 2014 via www.news.bbc.co.uk/2/hi/health/937204.stm

BBC News (30 augustus 2002). Organ trade GP struck off. Geraadpleegd op 25 augustus 2014 via www.news.bbc.co.uk/2/hi/health/2225357.stm

BBC News (15 oktober 2002). Organ trade GP suspended. Geraadpleegd op 25 augustus 2014 via www.news.bbc.co.uk/2/hi/health/2329447.stm

Berndt, C. (2 januari 2013). Neue Organspende-Skandal in Leipzig. *Süddeutsche.de*. Geraadpleegd op 29 september 2014 via <http://www.sueddeutsche.de/gesundheits/manipulierte-daten-am-transplantationszentrum-neuer-organspende-skandal-in-leipzig-1.1562857>

Berndt, C. (13 januari 2014). Manipulation leicht gemacht. *Süddeutsche.de*. Geraadpleegd op 29 september 2014 via <http://www.sueddeutsche.de/gesundheits/transplantations-skandal-in-goettingen-manipulation-leicht-gemacht-1.1861321>

Computer Weekly (22 juli 2003). For sale: one blood purification organ.

Cornins, L. (23 februari 2013). Surgeons Win Epic Battle. *Independent Online*. Geraadpleegd op 14 september 2014 via http://www.iol.co.za/news/south-africa/kwazulu-natal/surgeons-win-epic-court-battle-1.1475781#.VBTiNfl_uSo

De Telegraaf (14 april 2013). Politie wil Amerikaans onderzoek orgaanhandel. Geraadpleegd op 13 september 2014 via www.telegraaf.nl/binnenland/21478460/_Onderzoek_orgaanhandel_.html

Goodman, A. (12 maart 2014). Lebanese mayor arrested in Spain, accused of attempted organ trafficking. *CNN*. Geraadpleegd op 4 september 2014 via <http://edition.cnn.com/2014/03/12/world/europe/spain-lebanon-mayor-organ-allegations/>

Gouresky, O. (31 augustus 2009). Israeli surgeon jailed for organ trafficking to be extradited from Ukraine. *Ynetnews.com*. Geraadpleegd op 4 september 2014 via <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3769748,00.html>

Meléndez, J. (17 maart 2014). How Costa Rica became the centre of global human-organ trafficking ring. *El País*. Geraadpleegd op 4 september 2013 via http://elpais.com/elpais/2014/03/17/inenglish/1395085976_320480.html

Metro (10 juni 2011). Je nier of je lever: handel in organen. Geraadpleegd op 13 september 2014 via <http://www.metronieuws.nl/nieuws/je-nier-of-je-lever-handel-in-organen/SrZkfj!YGxRpOUIfUIKM/>

Nair, N. (15 september 2010). Netcare charged in organs-for-cash scam. *Times Live*. Geraadpleegd op 14 september 2014 via <http://www.timeslive.co.za/local/2010/09/15/netcare-charged-in-organs-for-cash-scam>

NOS (18 september 2014). "Orgaanhandel bij bootvluchteling". Geraadpleegd op 26 september 2014 via <http://nos.nl/artikel/699954-orgaanhandel-bij-bootvluchteling.html>

Ramesar, P. (6 augustus 2011). Een nier in ruil voor mijn meisje. *Trouw*. Geraadpleegd op 13 september 2014 via <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2839463/2011/08/06/Een-nier-in-ruil-voor-mijn-meisje.dhtml>

Ramesh, R. (25 januari 2008). Indian police arrest suspected kidney snatching gang. *The Guardian*. Geraadpleegd op 13 september 2014 via <http://www.theguardian.com/world/2008/jan/25/india.randeepramesh>

Sahuquillo, M. R., & Duva, J. (12 maart 2014). Five arrested in Spain's first case of human organ trafficking. *El País*. Geraadpleegd op 4 september 2014 via http://elpais.com/elpais/2014/03/12/inenglish/1394620383_790202.html

Sofia News Agency (9 maart 2005). Sofia, Istanbul Bust Human Organ Trafficking Ring. Geraadpleegd op 4 september 2014 via <http://dev11w.ibs.bg/facetoface/home.nsf/0/E892B1DFD3D934B2C2256FC1003D962B>

Tales from the Organ Trade (2013). A film by Ric Esther Bienstock, narrated by David Kronenberg.

Thakur, B. S. (23 maart 2013). Kidney racket: Mastermind doctors get 7-yr jail. *Hindustan Times*. Geraadpleegd op 13 september via <http://www.hindustantimes.com/india-news/punjab/kidney-racket-mastermind-doctors-get-7-yr-jail/article1-1030875.aspx>

The Telegraph (10 november 2010). South African hospital pleads guilty to organ trafficking case. Geraadpleegd op 14 september 2014 via <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/southafrica/8124710/South-African-hospital-pleads-guilty-to-organ-trafficking-case.html>

Uitzending *De Week van Filemon*, 30 oktober 2012.

Uitzending *EenVandaag*, 13 juni 2007.

Uitzending *EenVandaag*, 11 juni 2009.

Uitzending *Netwerk*, 31 januari 2006.

Uitzending *Undercover in Nederland*, 29 maart 2009. Verkoop nieren en pedofiele praatgroep.

www.donorregister.nl, geraadpleegd op 2 februari 2014

www.nierstichting.nl/nieren/onzenieren/feiten-en-cijfers, geraadpleegd op 2 februari 2014

www.transplantatiestichting.nl, geraadpleegd op 14 september 2014

Bijlage. Wetsartikelen

Wet op de orgaandonatie

Artikel 2

Toestemming voor het verwijderen van een orgaan, verleend met het oogmerk daarvoor een vergoeding te ontvangen die meer bedraagt dan de kosten, daaronder begrepen gedeerde inkomsten, die een rechtstreeks gevolg zijn van het verwijderen van het orgaan, is nietig.

Artikel 7

Aan de donor en degenen van wie ingevolge dit hoofdstuk toestemming voor het verwijderen van een orgaan is vereist, mogen uitsluitend de kosten, bedoeld in artikel 2, worden vergoed.

Artikel 8

Het verwijderen van een orgaan bij leven is slechts toegestaan, indien daarvoor toestemming is verleend ingevolge artikel 3, 4 of 5.

Artikel 32

1. Met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vierde categorie wordt gestraft degene die opzettelijk in strijd handelt met het bepaalde in de artikelen 8 en 21.

2. Met dezelfde straf wordt gestraft:

- a. degene die opzettelijk teweegbrengt of bevordert dat een ander aan een derde toestemming verleent voor het bij het leven verwijderen van een orgaan waarvoor een vergoeding wordt betaald die meer bedraagt dan de kosten, bedoeld in artikel 2, dan wel dat een ander in strijd handelt met artikel 7;
- b. degene die openlijk hetzij voor het ontvangen van een orgaan een vergoeding aanbiedt die meer bedraagt dan de kosten, bedoeld in artikel 2, hetzij zich tegen een dergelijke vergoeding als donor aanbiedt hetzij diensten aanbiedt bestaande uit gedragingen, strafbaar gesteld in onderdeel a;
- c. degene die de behoefte aan, of de beschikbaarheid van organen onder de aandacht brengt met het oogmerk financiële of vergelijkbare voordelen aan te bieden of te behalen.

Artikel 273f lid 1 Wetboek van Strafrecht

Als schuldig aan mensenhandel wordt met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie gestraft:

1° degene die een ander door dwang, geweld of een andere feitelijkheid of door dreiging met geweld of een andere feitelijkheid, door afpersing, fraude, misleiding dan wel door misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, door misbruik van een kwetsbare positie of door het geven of ontvangen van betalingen of voordelen om de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap over die ander heeft, werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met inbegrip van de wisseling of overdracht van de controle over die ander, met het oogmerk van (...) de verwijdering van diens organen;

2° degene die een ander werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met inbegrip van de wisseling of overdracht van de controle over die ander, met het oogmerk van (...) de verwijdering van diens organen, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;

4° degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt of beweegt (...) zijn organen beschikbaar te stellen dan wel onder de onder 1° genoemde omstandigheden enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander (...) daardoor (...) zijn organen beschikbaar stelt;

5° degene die een ander ertoe brengt (...) zijn organen tegen betaling beschikbaar te stellen dan wel ten aanzien van een ander enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander (...) zijn organen tegen betaling beschikbaar stelt, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;

7° degene die opzettelijk voordeel trekt uit de verwijdering van organen van een ander, terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat diens organen onder de onder 1° bedoelde omstandigheden zijn verwijderd;

9° degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt dan wel beweegt hem te bevoordelen uit de opbrengst van (...) de verwijdering van diens organen.